משנה · אחרונים · הון עשיר · סדר זרעים

הון עשיר על משנה שביעית

רבי עמנואל חי ריקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הון עשיר על משנה שביעית

רבי עמנואל חי ריקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הון-עשיר-על-משנה-שביעית/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ג 7
משנה ד 7
משנה ז 9
משנה ח 9
פרק ב 10
משנה א 10
משנה ב 10
משנה ג 13
משנה ד 13
משנה ז 13
משנה ח 13
משנה ט 13
משנה י 14
פרק ג 14
משנה ה 14
משנה ו 14
משנה ז 14
פרק ד 15
משנה א 15
משנה ב 15
משנה ד 15
משנה ה 15
משנה ו 15
משנה ז 16
משנה ט 16
משנה י 18
פרק ה 19
משנה א 19
משנה ד 19
משנה ו 19
משנה ז 20
משנה ט 20
פרק ו 20
משנה א 20
משנה ב 20
משנה ג 21
משנה ה 21
פרק ז 21
משנה א 21
משנה ב 21
משנה ג 22
משנה ד 22
משנה ו 30
משנה ז 30
פרק ח 30
משנה א 30
משנה ב 30
משנה ג 31
משנה ד 31
משנה ה 31
משנה ו 31
משנה ח 32
משנה ט 32
משנה יא 32
פרק ט 32
משנה א 32
משנה ב 33
משנה ה 33
משנה ו 36
משנה ז 36

משנה ט 37
פרק י 37
משנה ב 37
משנה ג 37
משנה ד 38
משנה ה 40
משנה ו 43

פרק א

משנה א

שביעית

שביעית יש בו עשרה פרקים כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם (אבות רפ"ה), שע"י השביעית אנו זוכרים כי לה' הארץ ומלואה, כדאיתא בסנהדרין פ"ד (דף לט.) במעשה דההוא מינאה עם ר' אבהו. וע"ד הנסתר פשוט הוא כי יום השביעי לבנין הוא שבת הארץ, והיא עשירית למנין:

עד אמתי חורשין. תנא אקרא קאי (שמות לד, כא) בחריש ובקציר תשבות, ומשו' דפליג עלה ר' ישמעאל, לא רצה להתחיל מסכת' זאת בו, דלעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכות יט. ועוד), ומחלוקת דב"ש וב"ה לא חשיב מחלוקת, דהכי אמרינן בביצה דף י"א ע"ב. ועוד דקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו, דמהאי טעמא נשנה אע"ג דאגב ארחיה אשמועינן טעמא דב"ש, ובזה נחה הרגשת התי"ט:

ובה"א עד העצרת. כתב הר"ב ז"ל דעד העצרת יפה לפרי ותו לא, ע"כ. וקשה דהיינו כל זמן שהוא יפה לפרי דב"ש, ובמאי קמפלגי. ומדקדוק דבריו דאמר ותו לא, נראה דבהא קמפלגי, דלב"ה ותו לא, מכלל דלב"ש אפילו אחר העצרת שרי, ואף זה דוחק דהואיל ותרויהו תלו טעמיהו ביפה לפרי, הוה ליה מחלוקת במציאות אם החרישה שאחר העצרת יפה לפרי או לא.

ועוד קשה לפי דברי הר"ב מאי האי דכתב התי"ט בשם התוספות דעצרת יותר מדברי ב"ש, דלעולם ב"ש לחומרא, הלא זה אינו לפי דבריו, ולדברי התוספות נמי קשה, דאקשינן בירושלמי (ה"א א.) למה לא תניתא מקולי ב"ש וחומרי ב"ה. ש"מ דב"ש שרי טפי מב"ה, וליכא למימר דבהא קמפלגי דב"ש סברי דבתר פירות אזלינן, דאע"ג דעל הרוב עד העצרת החרישה יפה לפרי, מ"מ יש קצת פירות שהחרישה יפה להם אף אחר העצרת, ויש מהם שאין החרישה יפה להם אפילו עד העצרת, ולדידיה כפי מיני הפירות כך יהיה זמן היתר החרישה בין להקל בין להחמיר, וב"ה סברי דהואיל ורוב הפירות אין החרישה מועלת להם אלא עד העצרת, לא הותר לאותו אדם שהחרישה מועלת לפירותיו אף אחר העצרת, לחרוש כלל אחר העצרת, אלא עד העצרת דווקא הותר, דבתר רובא אזלינן בין להקל בין להחמיר, והיינו דמקשה הירושלמי הנ"ל דה"ל מקולי ב"ש וחומרי ב"ה, דהא הכי אמרינן בירושלמי דריש פ"ב עד אמתי חורשין בשד' הלבן וכו',

מאן תנא לחה ר' מאיר היא, ור"מ כב"ש, ור"ש כב"ה, וכן אתינן מתניתא ר"מ כב"ש, ור"ש כב"ה, אלא ר"מ כמשנה ראשונה, ור"ש כמשנה אחרונה, [וכן אתינן מתינתין ר"מ כמשנה ראשונה ור"ש כמשנה אחרונה] אלא ר"מ שנייה מחלוקת, ור"ש שנייה כדברי הכל, הוי מאן תנא עד אימתי חורשין שדה הלבן וכו' ר' מאיר, ברם ר"ש דברי הכל עד העצרת, לא סוף דבר כשיש לו מקש' ומודלה, אלא אפילו מאחר שבני אדם עתידין ליטע במקשאות ובמדלעות מותר, ע"כ. ופירושא דהאי עניינא לע"ד הכי הוא, מאן תנא לחה וכו' ר"מ, ור"מ כב"ש דפ"א, דכמו דהתם דהיינו הכא, קאמר כל זמן שהוא יפה לפרי, ואינו קובע יום מיוחד לתחילת איסור החרישה, כמו כן בשדה הלבן קאמר עד שתכלה הלחה כל זמן שבני אדם חורשין ליטע וכו', ואינו קובע לו יום מיוחד, ור"ש דקאמר עד הפסח ס"ל כב"ה, דקבע יום מיוחד אף לשדה האילן, ומקשה וכן אתינן מתניתא וכו' בתמיה, כלומר וכן מוקמינן מתניתין כי האי גוונא, ומשני אלא ר"מ וכו' ור"ש וכו' ותרויהו אליבא דכ"ע קאמרו, ומקשה וכן אתינן וכו' כמו שפירשנו בראשונה, ומשני אלא ר"מ שנייה מחלוקת, דעד שתכלה הלחה וכו' היא דעת ב"ש דווקא, דבמחלוקת היא שנויה, ור"ש קסבר דלדברי הכל בשדה הלבן עד הפסח, ובשדה האילן עד העצרת, ופליג נמי אמתניתין דפרקא א'.

כלל העולה דרישא דמתניתין היא ר"מ אליבא דב"ש, דס"ל דפליגי בשדה הלבן כמו דפליגי בשדה אילן, וקאמרינן לא סוף דבר כשיש לו מקשה ומדלה, אלא אפילו אין לו מאחר שבני אדם עתידין ליטע מותר, ש"מ דבתר רובא דעלמא אזיל ב"ש, אע"ג דלא קבע יום מיוחד, ולא בתר דידיה, וזה הוא הפך ממה שאמרנו לעיל, וליכא למימר נמי דדוקא להקל אזיל ב"ש בתר רובא, אבל להחמיר לא אזלינן בתר רובא אלא בתר דידיה להקל, שהרי אמרינן בירושלמי דהאי פרקין (ה"א א.) אמאי דמקשינן למה לא תניתה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה, פעמים שאין הגשמים מצויים ואין הליחה מצוייה, והוא עתיד לחרוש קודם לעצרת כדברי ב"ש, ובה"א עד העצרת, ע"כ. ש"מ דכשכבר חרש קודם העצרת מחמת הצורך, ושאין פירותיו צריכים עוד לחרישה, לא הותר לו לחרוש עד העצרת כרובא דעלמא להקל:

מכח הקשיות האלה אנו מוכרחים לומר דבהא קמפלגי, והוא דאיתא בירושלמי (שם) דטעמא דב"ה עד העצרת ותו לא, הוא מפני דמשם ואילך החרישה באילן מאכל מנבל הפרי, ובאילן סרק מתיש כח האילן, ומכיון שכן ודאי אין כוונתו לתקון האילן אלא לעבודת הארץ, ומשום הכי אסור, ובתר הכי פריך הפירכא שהעתקתי לעיל למה לא תניתה מקולי ב"ש וכו', ומדפריך האי פירכא ש"מ דס"ל לתלמודא, דלב"ש שרי אף אחר

העצרת, ואיך אפשר זה והלא כבר אמרנו דאחר העצרת החרישה מזקת לפרי, וב"ש כל זמן שהוא יפה לפרי קאמר, וכבר אמרנו דאין לומר דליהוי המחלוק' במציאות, אלא ודאי אף הוא מודה דאחר העצרת החרישה מזקת, וא"כ הוא בעל כרחנו צריכים אנו לומר דאין זה אלא בשנים בנוניות, אבל בשנים שגשמיה מרובים אין דרכם לחרוש בשביל הפרי כי אם אחר העצרת כשפסקו רוב גשמי השנה, ובהא קמפלגי דב"ש ס"ל דבאותם השנים שרי לחרוש אף אחר העצרת הואיל והחרישה של אותה שנה באותו זמן יפה לפרי, וב"ה ס"ל דלא שנא ואף באותה שנה לא שרי אלא עד העצרת, כשאר השנים בנוניות דהחרישה משם ואילך מזקת, ומשום הכי פריך תלמודא למה לא תניתא מקולי ב"ש וכו', ומשני משום דלא פסיקא ליה דב"ש כל זמן שהוא יפה לפרי אמר, בין לקולא בין לחומרא, ומשום הכי בשנה שגשמיה מועטים החרישה בשביל הפירות קודמת לעצרת, ומשם ואילך אפילו קודם העצרת החריש' מזקת להו, ולפי זה לב"ש יאסר באותה שנה משם ואילך לחרוש אע"פ שעדיין הוא קודם העצרת, ולב"ה שרי עד העצרת כשאר השנים בנוניות, ונמצא דבענין זה ב"ש לחומרא וב"ה לקולא, ומשום הכי לא תנינן ליה מקולי ב"ש וכו', משום דיש בו להקל ולהחמיר, ולב"ש צ"ל דבשנה דגשמיה מרובים שרי לכל אדם לחרוש אף אחר העצרת, אף למי שחרש כבר קודם העצרת בשביל פירותיו כי נתקיים בו והמטרתי על עיר אחת וכו' (עמוס ד, ז), כמו שמתיר במקשאות ובמדלעות שהבאתי לעיל, ואפשר דאף להחמיר אזיל בתר רובא אבל על זה אין לנו הכרח:

משנה ג

אם ראוין וכו'. אצטריך, דלא תימא דלא משערינן אותם בתאנים אלא ברבוי וגסות הפירות, אבל בשיעורא דככר לא, אלא או פחות או יותר בעינן:

משנה ד

היה אחד עושה וכו' מג' ועד ט' וכו'. גרסינן בירושל' (ה"ג ב:) היה אחד עושה וכו', ר' בבי בשם ר' חנינא ובלבד שלא יפחות מחשבון מתושעים, היו ארבעה והבקר וכו', פלוגתא וכו'. מדקמפרש אח"כ היו ארבעה וכו', ש"מ דהאי פלוגתא דמשולשי' ומתושעים אמג' ועד ט' קאי, ולא אעשרה ומעשרה ולמעלה, דאי אעשרה קאי היה לו לירושלמי לשנות בתחילה היו ארבעה השייכ' במג' ועד ט', ולשנות בתר הכי פלוגתא זו דרב בבי וזעירא דקאי אעשרה, וא"כ הוא קשיא לפי' הר"ש שפירשה אעשרה, מלבד מה שהקשה עליו התי"ט, ואמת הוא שהראב"ד והכ"מ תרויהו סל"הו כהוכחה דידן דפלוגתא זו אמג' ועד ט' קאי, אבל מ"מ מי שידקדק בדבריהם ימצא דוחק בפירושם ז"ל. ועוד דחיקא לי מאד

לכל הפירושים לישנא דמתניתין דקתני עד שיהיו משלשה, דלכאורה הוא לשון טפל ובלתי מדוקדק, ולכן אי לאו דמסתפינא הייתי אומר דפירושא דהאי עניינא הכי הוא, דהא דאמרינן אם ראוים לעשות וכו', היינו בין שלשתן, והכא קאמר שאם אחד ראוי לבדו ושנים אינם ראויים, או שנים ראוי' וא' אינו ראוי, אע"ג דמ"מ בין שלשתם יש לעשות, אין חורשין כל בית סאה, מפני שאותו שאינו ראוי בטל לגבי אותם השנים והרי הוא כאלו הם שנים לבד, וכמו כן שנים הבלתי ראויים לגבי אחד הראוי, דלעול' חשבינן הגדול שבכולם כקטן שבכולם, ואם בהיותם כלם קטנים כמהו יש בהם ששים מנה חורשים כל בית סאה, ואם לאו אע"ג דבאחד מהם לבד יש בו שיעור זה אין חורשים אלא לצרכם, והיינו דקתני עד שיהיו מג', פי' כשאחד עושה וכו' אין חורשים עד שיהיו אלו הששי' מנה מכל השלשה האילנות, ומפני שמלישנא דמתניתין נראה דכיון שבין כל השלשה ראויים, אע"ג דאי דיינינן הגדול כקטון אינם מגיעים לשיעור זה, דמ"מ חורשים כל בית סאה, ודלא אתא מתניתין לאפוקי אלא היכא דשנים מהם ואפילו אחד אינו ראוי לעשות כלום, דאע"ג דאחד מהם לבד ראוי לכל, דאינו מצטרף להתיר לחרוש כל הבית סאה, משום הכי קאמר רב ביבי ובלבד שלא יפחות משיעור משולשים, פי' דבעינן שיהיה שיעור זה ראוי לחלק בשלשה אילנות אלו לשלשה חלקים שוים, וזה א"א אלא אם כן יהיה בפחות שבהם שליש שיעור זה לפחות, דבענין זה אף אם נחשוב הגדול כקטון יש בו שליש.

כלל העולה, אין חורשין כל בית סאה אלא אם כן יש שם השלשה אילנות, שכל אחד מהם ראוי לעשות שליש שיעור הנזכר במתניתין דהיינו עשרים מנה לפחות, וזה השיעור נאמר עד ט', דעד ט' בעינן שיהיו ראוים לעשות בין כלם שיעור הככר, אבל כשהם ט' לא צריך שיהיה כל אחד מהם ראוי לעשות שליש ככר כמו בשלשה, וליהוו שלשה ככרים, וכמו כן לא צריך שלפחות שלשה מהם יהיו ראוים לכך, אלא אע"פי שהם אילנות קטנים מצטרפים, ובלבד שיהיה כל אחד מאלו התשעה ראוי לפחות לעשות תשיעית ככר, והיינו דקאמר זעירא ובלבד שלא יפחות מחשבון מתושעים, על הדרך שפרשתי במשולשים, והטעם מבואר דלפי רבוי האילנות יתמעט השיעור של כל אחד מהם, כי מה שחסר בגדלם מתמלא ברבויים להתיר לחרוש כל הבית סאה בשבילם, כשיש בין כלם שיעור הככר מחולק כל אחד חלק הראוי להם כפי מה שהם, שאם יהיו ארבעה יצטרכו להיות מרובעים, ואם יהיו חמשה מחומשים, וכן כל כיוצא בזה, וכזה היא דעת הראב"ד ז"ל, ולא נקט זעירא מתושעים, אלא משום מתניתין דקתני עד ט' דהוא הקצה אחרון הצריך שיעור, דבעשרה ומעשר' ולמעלה אינו צריך שיעור, כי דיו רבוי האילנות

להתיר לחרוש כל הבית סאה, ומפני שאין שיעור השליש של כל אחד משלשה אילנות שיעור קבוע, שהרי לפי רבוי האילנות מתמעט השיעור, משא"כ שיעור הככר דהוא קבוע עד עשרה, דמשם ואילך אינו צריך שיעור כלל, משום הכי לא קתני בפירוש אם כל אחד מהם ראוי לעשות שליש ככר וכו', אלא כללם כלם כאחד בשיעור הככר, באמרו אם ראוים לעשות ככר וכו', ולפי זה אפשר דרב ביבי וזעירא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, זה הוא הנלע"ד ודוק היטב:

עושה. ראוי לעשות לא קתני, אלא עושה, לרבותא דאע"ג דעושה ממש, כשאין אחרים ראוים לעשות, אין חורשין כל הבית סאה:

אין עושין. סרכא דעושה נקט, דאם ראוין לעשות, אף אם אינם עושים, כאלו הם עושים חשבינן להו:

משנה ז

הנטיעות והדלועים וכו'. האמ' עם התי"ט, שמן הירושלמי (ה"ו ג.) מוכח דלא דמו דלועי' דת"ק לדלועים דרשב"ג, ולשון המשנה נמי הכי מוכיח דלא קתני רשב"ג אומר אף כל עשרה וכו', דהוה משמע דמוסיף אדברי ת"ק מדקתני אף, ודפליג עליו מדקתני רשב"ג אומר ולא קתני אמר רשב"ג, אלא קתני סתם רשב"ג אומר כל עשרה וכו', דמשמע דמלתא באנפי נפשא קאמר ולא את"ק קאי, ולכן יש לתמוה מהרמב"ם דהשמיט האי דרשב"ג מחבורו, דהא אף אי ליתא לכללא דכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ וכו' (כתובות עז. ועוד), הכא ליכא מאן דפליג עליו:

משנה ח

דברי ר"ש. ירושלמי (שם) ר"ש ורא"בי אמרו דבר אחת (וכו') דברי חכמים עד שיגום מעל הארץ. מכאן אני רואה דכל היכא דנזכר במתניתין ענין אחד בשם דברי ר' פלוני, אע"ג דליכא מאן דפליג עליו במתניתין כגון הכא, לישנא דמתניתין מראה לנו דאיכא דפליג עליו במקום אחר, כן נלע"ד. אע"ג דאין מכאן ראיה גמורה לכל מקום, מש"אכ כשמזכיר ענין אחר באמרו ר' פלוני אומר כך, וליכא מאן דפליג עליו במתניתין, כגון דין רשב"ג דמתניתין דלעיל, דאין להוכיח מזה דהזכירו בשם יחיד ולא סתם דאיכא דפליג עליו במקום אחר, דאפשר דאין שום חולק עליו, כמו שהוכחנו ברשב"ג דלעיל, ולא בא התנא בלשון זה אלא לומר דבר בשם אומרו:

פרק ב

משנה א

ובשדה האילן עד העצרת. כבר כתבתי במשנה א' דפרקין דלעיל על פי הירושלמי, דר"ש פליג את"ק, וקסבר דבין בשדה אילן בין בשדה הלבן אין בו מחלוק', אלא דלכ"ע בשדה לבן עד הפסח ובשדה אילן עד העצרת, היינו דאצטריך ר"ש לומר ובשדה האילן וכו', דאי לא תימא הכי אלא דע"כ לא פליג ר"ש אלא אמשנה זו דשדה לבן כנראה מאותו הירושלמי, האי ובשדה האילן למאי אצטריך, ותשובת אגב תשוב' דחוקה היא לגבי תשובה אחרת, ולכן מה שכתבתי לעיל נראה לי עיקר:

משנה ב

ומעדרין במקשאות ומדלעות עד ראש השנה. הר"ב בעל תי"ט דחה פי' הר"ב והוא מפירוש הר"ש, שחילק בין חורש בעיקרי האילנות עצמם, דחרישה זו היא לצורך הפירות של אותה שנה, לחרוש חוצה להם כמלוא אורה וסלו או יותר שהוא לצורך האילן או לצורך הקרקע, והפך דבריהם לצד אחר, ואמר דעד כאן לא התירו אלא במקשאות ומדלעות דווקא. ואני הצעיר ראיתי אחרי רואי דהדין עם הר"ש והרב והרמב"ם בפירושו, ועל פיו אנו צריכים לפרש דבריהם בחבורו, והבט עיניך וראה בתחילה מאי דגרסינן בירושלמי דמשנה ז' דפרקין דלעיל (ג.), הנטיעות והדלועין וכו' והן שיהו נטיעות רבות על דלועין, רבי חנינא בריה דרבי הלל בעי, לא מסתברא בדלעת יוונית, התיב רבי מנא והתני שלשה קשואין ושלשה דלועין וארבע נטיעות מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן, לא אתיא דלא על סיפא, רשב"ג אומר עשרה דלועין לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ראש השנה עליה, ר' חנינא בריה דר' הלל בעי לא מסתברא בדלעת יוונית, ע"כ.

והנה מאהבת הקצור אינני מאריך לכתוב הפירושים שונים הסובל לכאורה הירושלמי הזה, והדוחקים הסובלים אשר מחמתם אנו צריכים להפוך פנינו מהם, אלא אפרש מה שנלע"ד שהוא אמיתת הענין, והרואה יראה בעיניו שאין דרך לנטות בו ימין ושמאל, והוא דקאמר ברישא דבעינן שיהיו הנטיעות רבות על הדלועים, ש"מ דבעינן שיהיו הנטיעות לפחות ששה, והדר אמר ר' חנינא דבדלעת יוונית דווקא איירינן שהיא גדולה כאילן, וזהו אמרו ר' חנינא בעי לא מסתברא וכו' בתמיה, ודאי דמסתבר' הוא דבדלעת יוונית דווקא איירינן, דאי לא הוי דלעת יוונית אין הסברא נותנת שיחשב כאילן להצטרף לנטיעות, התיב ר' מנא והתני ג' קשואי' ג' דלועין וד' נטיעות מצטרפות, ואא"ב דדלועין

דת"ק דבעי רוב נטיעות בשאר דלועין חוץ מדלעת יוונית מיירי, אתי שפיר הכא דלא בעינן רוב נטיעות דנוקמה ליה בדלעת יוונית, אלא אי אמרת דת"ק דבעי רוב נטיעו' בדלעת יוונית איירי, האי תני היכי מוקמת לה, אי בדלעת יוונית הא בעינן רוב נטיעות, ואי בכל הדלועין כ"ש הוא דבעינן רוב נטיעות שהרי הם קטנים מהדלעת יונית, אלא ודאי הת"ק בשאר הדלועין איירי, וא"כ האי דר' חנינא אהיכא קאי, ומשני דלא קאי אלא אסיפא דרשב"ג, דבהיותם כל העשרה דילועים אין חורשין כל בית סאה אלא אם כן הם כלם דלעת יוונית.

כלל העולה, דבהיותם כלם דלועים בלי נטיעות, בעינן שיהיו כל העשרה דלעת יוונית, וזו היא דעת רשב"ג עם מה שפירש עליו ר' חנינא, ובהיותם עם הנטיעות אם אינם יוונית בעינן רוב נטיעות, וזו היא דעת הת"ק, ובהיותם יוונית אם יש עמהם קשואים או שאר מיני דלועים, די שיהיו הנטיעות רבות על כל אחד משני המינים, על המין היווני ועל המין הבלתי יווני, זה הוא הנראה מהתוספת' דהתיב ר' מנא דבעי ד' נטיעות וג' דלועים דהיינו יוונים כמו שהוכחנו לעיל, וג' קשואים, ואינו צריך שיהיו הנטיעות רוב העשר, ואם אין עמהם קשואים כבר אמרנו שאפילו כלם דלעת יוונית חורשין כל בית סאה, כ"ש כשיש עמהם איזה נטיעה:

סוף דבר נמצינו למדים דקשואים ודלועים חשיבי כנטיעה לענין היתר החרישה, אלא דגריעי קצת מהנטיעות משום דלא הוו אילן ממש להתיר החרישה יותר מן הראוי בשבילם לבד, וא"כ הוא איך אפשר שיתירו לחרוש במקשאות ומדלעות עד ר"ה מה שלא התירו באילנות אלא עד העצרת, אלא ודאי האמת עם הר"ב והר"ש ופי' הרמב"ם, שהכל שוים לענין זה דבעיקרי האילנות וכן בעיקרי הקשואים והדלועים איירינן, דהחרישה היא לצורך הפרי ממש היוצא באותו שנה ולא לתקון האילן, דזה מותר עד ראש השנה בין באלנות בין במקשאות ובמדלעות, והאי דאמרינן לעיל עד העצרת, היינו חוץ מעיקר האילן דהיינו כמלוא האורה וסלו או יותר כפי מנין האילנות, דאין החרישה הזאת נעשה לתיקון הפרי של אותו שנה, אלא לתקון האילן או שארית הקרקע שבאותו בית סאה:

ולישנא דירושלמי נמי דייקא דגרסינן התם (ה"ב ג:) מזבלין ומעדרין במקשאות וכו', מהו לחרוש להם, תני כל זמן שאת מותר לחרוש את מותר לזבל ולעדר, אם אין את מותר לחרוש אין את מותר לא לזבל ולא לעדר, אמר ר' יוסי מתניתא אמרא כן מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה וכן בבית השלחין, ותני עלה חורשין בית השלחין עד ר"ה, ע"כ. מדקאמר ברישא מהו לחרוש להם, משמע בעיקריהם כי להם דייקא, ומירושלמי זה נמי מוכח דהיתר החרישה תלויה בזבול ועדור, ואי אסיר באילן החרישה לפי דברי

התי"ט, הרי אסור בו אף הזבול, ולמה הוציאו מן הכלל ועל פיו פירש דברי הרמב"ם, אלא ודאי הוא כמו שאמרתי דחרישה זו הותרה אף באילן, והזכיר התנא מקשאות ומדלעות לרבותא, דאע"ג דהורע כחם מהנטיעות בחרישה שחוצה להם, יפה כחם כאילנו' בחרישה שבעיקריה' ממש, דהותרה עד ר"ה כמותם, והא דתני עידור אפשר דזו היא דרך המקשאות והמדלעות:

ויש לנו עוד הוכחה לזה דיש הפרש בין חרישה דעיקריהם לשאר החרישה השייכה להם, מדתנן לעיל עד אימתי חורשין בשדה הלבן וכו' כל זמן שבני אדם חורשי' ליטע במקשאות ובמדלעות, והקשה ר"ש באמרו נתת תורה לכל אחד ואחד בידו. דמשמע דאין לחרישה זו דמקשאות זמן קבוע, והכא תנן סתמא דחורשין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה, דמשמע דיש לה זמן קבוע, אלא ודאי הוא כמו שאמרנו דהכא מיירי בעיקר הקשואים והדלועים, שחורש בשביל הפרי עצמו של אותה שנה וזה שרי עד ר"ה, ולעיל איירי בחורש ליטע המקשאות והמדלעות, שאין לזה יום מיוחד, אבל מ"מ אין זמנו מגיע אפילו לפסח, כפי מה שאפשר לדקדק מהירושלמי שעליו והבאתיו לעיל בפ"א משנה א', ואף כי אין זה ראיה גמורה לדברי דאפשר לדחוק הענין ולחלקו בדרך אחר, מ"מ נלע"ד דזה הוא בירור ענין זה וקושטא דמלתא:

בית השלחין. שלא די לה במי גשמים, שאין בה לחלוחית מים, שעל ידו נקראת של בעל מפני שהוא לה כבעל שמרביעה ומולידה (עי' תענית ו:), ולכן נקרא בית השלחין על שם ושלחה מביתו (דברים כד, א-ג) ולא בית השלהן בפירוש כתרגום של עייף (בראשית כה) שכתבו הר"ב והוא מהש"ס (מו"ק ב.), ומ"מ הא והא איתינהו בה, כי ההא והחית מאותיות אח"הע המתחלפות:

ומ"מ יש בו רמז נחמד לע"ד, דבלאו הכי לא הוו צריכי רבנן להמיר תמורה זו לפרש שם זה, ומה שנראה לע"ד לומר בקיצור, הוא דגילו לנו טעם היות שדה זו אשר ברכו ה', נעדר ומשולח מבעלה בחסרת מים העליונים, הוא מפני שהוא עייף מהעבירות הפוגמים בו, וסימניך הראיה שהביאו (מו"ק שם) מו(הוא)[אתה] עייף ויגע דכתיב בתריה ולא ירא אלקים (דברים כה, יח) ואף כי לעמלק קאי, מ"מ לנחשלים קרה כמשז"ל (ערש"י שם מ"ש מתנחומא), ותמורה זו אשר המירו החית בהא שלא כדת, גרם העוונות האלו, כי החית והיא המדרגה השמינית מלמט' למעל', היא החבית של יין המשומר בענביו משמת ימי בראשית לעולם הבא, והרשעים החליפו תענוגיה בתענוגי העולם הזה הנברא בהא, ודי למבין:

משנה ג

מסקלין. התי"ט הקשה דה"ל לשנות מסקלין בהדי מזבלן דמתניתין דלעיל. ואין זו קושיא דאין לו לסיקול שייכות עם זיבול ועידור, דהיתר החרישה בה תלויה, כמ"ש לעיל בשם הירושל' ולא בו:

כזרודה וכפסולה וכו'. אין ספק דקרסום אתיא במכ"ש לפי פי' הר"ב שהם הענפים היבשים, שהרי אינו מתקן האילן בזה כזירוד ופיסול, משום הכי לא חש להזכירו, אבל זירוד ופיסול תרויהו שקולים, כי יש לצדד בכל אחד מהם להיתר ולאיסור:

כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן. דהיינו עד העצרת, ומשום דהוא מרא דשמעתא זו דבשדה האילן עד העצרת כדתנן בריש פרקין, קתני בלשון זה דמדבר בעדו:

בפיסולו. נראה דה"ה לזירודו, אלא דמאי דסליק מיניה ר' יהושע נקט:

משנה ד

ועושים להם בתים ומשקים אותם. הקדים הבתים למשקים אותם, אע"ג דמשקים אותם דומה לדשנוי קודם הבתים שהם בגוף האילן עצמו, משא"כ הבתים, כדי לסמוך למשקין אותם סברת ר"א ברבי צדוק דאמר אף משקה וכו':

משנה ז

מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית. אע"ג דעיקר מכלתין בשביעית היא, הקדים דין מעשר התדיר, ובסיפא הקדים שביעית דהוא עיקר מכלתין משום דסליק מינה, וכן במשנה ט':

משנה ח

רבי אליעזר אומר. לפי פשטא דמתניתין נראה דפליג, ואע"ג דהר"ש והביאו התי"ט פי' דבריו בלשון אימתי, לא מצאתי שום הכרח לפרש כן, אלא אדרבא לפי דברי התי"ט אין כיוצא בהן דר"ש, ככיוצא בהן דר"ש השזורי, לפי הפירוש דר' אליעזר, וזה אינו נכון דמתניתין סתמא קתני בתרויהו כיוצא בהן. ועוד קשה לפי דברי הר"ש, אמאי חזר לומר א(מ)[פ]ונים הגמל[ונ]ים, הואיל ואדברי ר"ש קאי, דיו שיאמר רא"א משתרמלו לפני ר"ה, אבל זה אפשר לדחות באמור, דאצטריך כדי שלא נאמר דאף אדברי ר"ש השזורי קאי:

משנה ט

עונות. על שם עונתה לא יגרע (שמות כא, י) כי המים מרביעה לארץ כאיש לאשה, וכמ"ש לעיל במ"ב:

משנה י

ממרסין באורז. שמעתי כי האורז ממשיכים אליו כל כך מים עד שנשקע כלו בו, וה"ט דקתני ביה ממרסין:

אבל אין מכסחין. אע"פ שהתירו בו למרס כשאר השנים הרמב"ם, ובזה תיבת אבל מדוייק:

פרק ג

משנה ה

שלש מרביות. שהם כלם יחד שלש אמות על שלש אמות ברום שלש אמות, ששיעור כלם הוא כדי לפסול בהם עשרים ושבעה אבנים, שכל אבן היא אמה על אמה ברום אמה, וכל מורבית רחבו אמה וארכו שלש אמות ורומו שלש אמות. והר"ב פירש פירוש אחר והוא מהר"ש, ואיננו מוכרח. ופשטא דמתניתין נראה כמו שפרשתי, וכן כתב הרמב"ם בפ"ב מה' שמיטה, ולשון הירושלמי שקול הוא:

שיעורן עשרים ושבעה אבנים. הא דלא קתני הכי מתחילה, אפשר משום דבעינן שלא יפחת לא באורך ולא ברוחב ולא ברום משיעורה דמתניתין, שאין צד א' משלים לחבירו אע"פ שבין הכל יש בו כדי לפסול כ"ז אבנים או יותר, ואגב ארחיה אשמועינן נמי מה שהוא שיעור המורביו' ושיעור האבני', ונפקא מינה למקח וממכר:

משנה ו

פחות מכן מחצב מקרי, וגוממו וכו', הכי משמע מלישנא דירושלמי:

מה שהוא רוצה יטול. ובסיפא קתני נוטל לשון הוה, משום דהתם אפילו בתוך שלו איירי, והוא דבר ההווה שיטול האבנים מתוך שלו, משא"כ בשל חבירו. ועוד דבשלו נוטל מיד, אבל בשל חבירו צריך שיטול ממנו רשות קודם שיטלם, משום הכי קתני יטול, כשיתן לו רשות, אבל לא מיד:

משנה ז

שזעזעתן המחרישה. לשון הרב ואפילו לא זעזעתן, אלא שעתידה לזעזען כאילו זעזעתן, עכ"ל. והוא מהירושלמי (ה"ה ט:) והתנא לא חש להאריך, משום דליכא למטעי מדקתני סיפא או שהיו מכוסות ונתגלו:

פרק ד

משנה א

עצים ואבנים. מסתמא הם תלושים, משא"כ עשבים, משום הכי לא סמך העשבים לעצים, ושנאם בסוף לרבותא:

משנה ב

שנטייבה. כתב התי"ט בשם התוספות (סנהדרין כו: ד"ה משרבו) בתירוץ אחד, דבשבעית בזמן הזה שהוא מדרבנן איירינן. ותימא דבירושלמי (ה"ב י:) בעי טייוב בזמן הזה מה[ו] (א), ש"מ דמתניתין שלא בזמן הזה איירי:

משנה ד

ומודים. ב"ה, במחליק. שהוא אסור, עד שיעשה כב"ש דאמרי יגום. ותיבת עד לא קאי אשיעור כריתת האילן כמו שחשב התי"ט, ובזה נחה הרגשתו דאמר דתיבת עד לא ניחא, דהא יגום פחות ממשרש הוא, ע"כ. ולא קתני סתם ומודים במחליק שיגום, לגלות דלא דמי ישרש דאמר ב"ה, להודאה דיגום, דישרש לאו דווקא אלא אם ירצה ישרש, ויגום דווקא:

משנה ה

המבקיע בזית. בקוע הוא לאורך האילן, וקצוץ לעביו, ולכן לא דמי כיסוי זית לכסוי שקמה, שבזית הוא מן הצד, ובשקמה למעלה, משום הכי לא כללם בבבא אחת:

משנה ו

כדרכו בקרדום וכו'. דלא תימא דהאי כדרכו לא אתא לאפוקי אלא הרחקת טפח, אבל לעולם ע"י שינוי, משום הכי קתני בקרדום וכו':

בקרדום. יש בו שינוי יותר מבמגל, שהרי עיקר הקרדום לחפו' קאי, כדתנן (אבות פ"ד מ"ה) ולא קרדו' לחפו' בהם, ובמגל יש בו שינוי יותר מבמגרה, שהרי סתם מגל לקצור חיטים וכיוצא בהם שהקנה שלהם דק קאי, כדתנן (מנחות פ"י מ"ג) מגל זו אומרים הין, ואינו מיוחד לחתוך בו קנים וזנבי גפנים שהם עבים, משום הכי קתני לכולהו. ואמת הוא דבאמרו ובכל מה שירצה דיינו, אלא דלא זו אף זו קתני, ואפשר דרצה לאשמועינן בזה דלכתחילה ראוי שישנה כל היכא דאפשר ליה, ויחתוך ע"י קרדום שהוא שינוי גדול, ואם אין לו קרדום יקח מגל שיש בו שינוי קצת, ואם אין לו מגל יקח מגרה, ואפשר דאף המגרה אינה כלי מיוחד למלאכה זו ויש בו שינוי קצת, אבל אין השינוי שלה גדול כשינוי מגל, ואם אין לו מגרה אז יחתוך בכל מה שירצה, אף על פי שאין בו שינוי כלל,

ואילו תנן ובכל מה שירצה לבד לא הייתי יודע דלכתחילה צריך לשנות, ולע"ד כלל זה ראוי להיות לכל כיוצא בזה דמצינו במשנה אריכות לשון, ועיין מ"ש בביצה פ"ד משנה ג' ד"ה בקרדום:

משנה ז

הפגים. הבוסר. הקדים המתבשל תחילה:

משנה ט

הכניסו שליש. ירושלמי (ה"ז יב:) מהו שליש, לוג. מתנית' שהן עושין שלשת לוגין לסאה, ע"כ. והרמב"ם פי' שליש לוג, וכן במעשרות פי' שליש, תשיעי' ממה שראויים לעשות כשיוגמרו, וכן כתב בחיבורו פ"ב מ"ה מעשר, והשיג עליו הראב"ד מהירושלמי זה, וכתב עליו דאי גריס בירושלמי שלו מהו שליש, שליש לוג, שאין גרסתו נכונה, ושגרסתנו היא עיקר, והשיעור לוג בכל מקום, ומה שקרא אותו שליש, לפי מקומות הרעים קראו שליש, אלה הם דברי הראב"ד. והכ"מ דחה דבריו בלשון זה, וגירסת רבינו מחוורת, דלגירסת הראב"ד קשה מה משמיענו הירושלמי לפי מקומות הרעים, כיון דלמקומות היפים הוי טפי, הוה ליה למשתק ושפיר הוה משתמע מתניתין, עכ"ל.

ואני בער לא אדע מאי קאמר, כיון דלמקומות היפים הוי טפי, שהרי אין זו דעת הראב"ד, שהרי קאמר והשיעור לוג בכל מקום, ואם נרצה לומר שטעו' נפל בדברי הכ"מ ושצ"ל לא הוי טפי, א"כ מאי קאמר, הוה לי' למשתק ושפיר הוה משתמע ממתניתין, אדרבא חדוש גדול שמעינן מהירושלמי דלא שמעינן ממתניתין, דמתניתין שליש קתני, ואיכא למטעי ולומר דפירושו שליש ממה שמוציא הסאה אחר גמר בשולו, ושיעור זה משתנה כפי יופי הזתים, וקמ"ל הירושלמי דאינו כן אלא דהשיעור בכל מקום הוא לוג בין ברעים בין ביפים, ולא קתני במתניתין שליש אלא משום דבזתים העושים שלשת לוגין לסאה איירינן, דלוג הוא שליש ממנה. ועוד קשה אי גרסינן בדבריו הוי טפי, דהוי כמו כן לפירוש הרמב"ם במקומות היפים טפי משליש הלוג, וא"כ הוא איך דחי גברא מקמי גברא מטעם זה. ועוד קשה לי לפי דברי הרמב"ם דקאמר דשליש דזתים הוא תשיעית ממה שראוי להוציא אחר שנתבשלו, על פי גירסתו דירושלמי זה, דהלא התנא בפ"א דמעשרות חיית התבואה והזתי' בחדא מחתא, באמרו התבואה והזתים משיכניסו שליש. והתבואה כ"ע מודו דשליש בשולה קאמר, וא"כ הוא איך כלל התנא התבואה עם הזתים בשליש אחד, והלא לא ראי זה כראי זה.

ואף כי אפשר לתרץ קושיא זו באמור דדעת הרמב"ם היא דבשליש הראשון אין הזתים מוציאים כי אם תשיעית ממה שראוים להוציא אחר גמר כל השלשה שלישים

של בשולם, משא"כ בשליש השני והשלישי, שכשנתבשלו השליש השני מוציאים יותר משני תשיעיות כי בישול השליש השני גורם שיוציאו בשבילו שמן הרבה יותר ממה שגרם להוציא השליש הראשון לבדו, וכן כשמתבשלים השליש השלישי, אותו שליש גורם שיוציאו שמן הרבה בשבילו לבד יותר ממה שגורם להוציא השליש השני בשבילו, כגון כשנתבשלו השליש הראשון יוציאו תשיעית, וכשנתבשלו השליש השני מוציאים ארבעה תשיעיות אחד בשביל הראשון ושלשה בשביל השני, נמצא שהשליש השני מעדיף על השליש הראשון שנים תשעיות, וכמו כן השליש השלישי יעדיף על השני שנים, וכשיתבשלו השלישי יוציאו חמשה תשיעיות בשביל אותו שליש השלשי, ושלשה בשביל השליש השני, ואחד בשביל השליש הראשון, בין הכל הם תשעה תשעיות, וכן יש לדקדק בלשונו שכתב בחבורו (ה' מעשר שם) הזתים משיעשו שמן אחד מתשעה ממה שראויים לעשות כשיגמרו, וזה שליש שלהם, עכ"ל. כלומר וזה הוא שליש בשולם הנזכר במשנה אצל התבואה:

מ"מ לא נחה דעתי בפירושו ז"ל, שהרי על פי דרכו האי יכניסו ר"ל נתבשלו שליש, וא"כ הוא קשה מ"ט תלה התנא האכילה והסיכה דשדה בשיעור ההוצאה, באמרו משיכניסו רביעית לסאה וכו' הכניסו חצי לוג וכו', והכנסה בבית בשיעור הבישול, באמרו הכניסו שליש. ועוד דממ"נ לא דמי הכניסו דרישא לדסיפא, שהרי הכניסו דסיפא פירושו נתבשלו, משא"כ ברישא דפירושו הכניסו משקה ממש, ואם תפרש אף הכניסו דרישא נתבשלו וכלומר נתבשלו עד שמוציאים רביעית, נתבשלו עד שמוציאים חצי לוג, קשה דלא דמי רביעית דרישא וכ"ש חצי לוג. ועוד קשה דהואיל ומתניתין בעושה שלשת לוגין לסאה איירינן, כשהכניסו שליש בשולם לפי דברי הרמב"ם שמוציאים אחד מתשעה ממה שהם ראוים להוציא אחר שנתבשלו, יוציאו שליש לוג, וכדגריס הוא עצמו בירושלמי, והנה הוא פחות מחצי לוג, וא"כ אפוא איך אפשר זה שיהיה מותר להכניסם בביתו כשמוציאים שליש לוג, והלא אפילו כשמוציאים חצי לוג דאז ודאי נתבשלו יותר משליש, אין לו היתר להביאם בביתו, כדתנן כותש וסך בשדה, ולא הותר להביאם בביתו עד שיכניסו שליש כמו שפירש הרב במשנה ז', וכן כתב הרמב"ם בפ"ה מ"ה שמיטה, הרי עינינו רואות שהם שני הפכיים בנושא אחד, ודוחק הוא לומר דסיפא דווקא איירי בזתים שהם עושים שלשה לוגים לסאה, אבל רישא איירי בזתים יפים שעד שלא הגיעו לשליש בשולם כבר הם מוציאים חצי לוג, שהרי כולהו בחדא מחתא מחתינהו, וגם הירושלמי סתם קאמר דמתניתא בהכי איירי, ועוד דאם אמת היה הדבר הזה לא מצאנו ידנו ורגלנו בזתים הרעים האלו המוציאים ג' לוגים לסאה, באיזה שיעור

צריכים הם להיות בעת שאנו רוצים לאכול או לסוך מהם בשדה, שא"א להעריכה בערך היפים שהרי ערכם סתום שאין אנו יודעים האי רביעית לוג וחצי לוג איזה חלק הוא מכל מה שרגילים להוציא אחר שנתבשלו, ואין זה דרך למוד התנא האלקי כלל ועיקר. **מכח** הקשיות האלה מוכרחים אנו לומר שהדין עם הראב"ד דגרסתינו עיקר, ודהאי שליש ר"ל שליש בשולו, ושזהו נמי שליש הוצאתו, ושהכא דבמוציא שלשה לוגין לסאה איירינן הוי לוג, והא דלא תנן לוג בפירוש כמו ברישא, הוא דווקא, לאשמועינן ענין זה דשיעור הוצאתו הוא כשיעור בשולו, ומשום הכי פתח בהוצאה באמרו רביעית וחצי לוג וסיים בלשון שליש, דקאי אהוצאה והבישול, דאי הוה נקט כולהו בלשון ההוצאה רביעית חצי לוג ולוג, לא הוה ידעינן אם כפי ערך ההוצאה הוא ערך הבישול, ואי הוה נקט כולהו בלשון הבישול, שליש דהיינו שליש הבישול, ששית, ואחד משנים עשר בו, לא הוה ידעינן אם כפי ערך הבישול היא ההוצאה, ועוד היה מאריך הרב', משום הכי נקט בלשון זה לאשמועינן תרויהו, ומ"מ אין דעתי נוטה שיהיה שיעור זה של לוג בכל מיני זתים כדברי הראב"ד, אלא כדברי הרמב"ם שהכל לפי הזתים, ואפשר דמהאי טעמא נמי לא הזכיר התנא לוג, אלא שליש שהוא שיעור כולל, משא"כ לוג דלא שייך אלא בזתים המוציאים ג' לוגים לסאה דבהו איירי מתניתין, ואפשר דזו היא ממש כוונת הירושלמי באמרה דמתניתין איירי דווקא בזתים אלו, כדי שלא תטעה לומר דרביעית וחצי לוג הנזכר בפירוש במתניתין בכל מיני זתים איירי, דאינו כן, דלא הזכיר התנא שיעורים אלו אלא משום דקאי בזתים אלו העושים שלשה לוגים לסאה, אבל אם יהיו זתים יותר יפים, מעריכם על ערך זה, דהיינו שלא תוכל לאכול מהם אפילו בשדה אלא א"כ מוציאים אחד מי"ב ממה שרגילים להוציא אחר גמר בשולם, שהוא כערך רביעית הלוג לגבי השלשה לוגים המוציאים סאה זתים שנזכרה במתניתין, ולא יוכל לסוך מהם בשדה עד שיוציאו אחד ששה, שהוא כערך החצי לוג לג' לוגים, ולא יוכל להכניסם בביתו עד שיוציאו שליש, שאז הגיעו לשליש בשולם כנזכר במתניתין, ונקט התנא דין זה בזתים אלו, משום דשיעור רביעית וחצי לוג ולוג, הם שיעורים ההוים בין בני אדם, ומי יודע אם לא היו רוב הזתים שבאותו זמן מוציאים כשיעור זה:

משנה י

החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, הזתים משינצו. צ"ל דשלשול החרובין הוא מאוחר לערך גרוע הגפנים, וכה"ג הם הגפנים מהזתים, שעל סדר זה הקדים החרובים להם:

והא לאו דווקא, אלא אע"פ שאין הפירות עליו כשראוי להוציא רובע, אסור. ואפש' דלאשמועינן דכשאין בו רובע אף אם הם עליו מותר לקוצצו, קתני בלשון זה:

פרק ה

משנה א

לא אמרו אלא בנות שוח. כתב התי"ט דלא אתפרש הטעם למה לא אמר כמו כן בפרסאות, ולמה יהיה להם דין ירק דבתר לקיטה, ע"כ. ולעד"נ על פי הירושלמי (ה"א יג:) דגרסינן ביה אמרו לו והרי עמך בטבריה והן עושות לשנה אחת, אמר להן והרי עמכם בצפורין והן עושות לשתי שנים, ע"כ. דה"ט משום דאין זה העיכוב מטבע הפרסיות עצמם כבנות שוח, אלא המקום גורם, דהעומדים בטבריה שהוא בעמק מתבשלים מהר, והעומדים בצפורי העומד בראש ההר כצפור אינם מתבשלים כ"כ מהר, ומשום דאין זה מחמת טבעם, כי טבעם לעשות כשאר כל הפירו' לשנה אחת, לא חשו לשינוי המקומות, לברר במוצאי שביעית הפירות שחנטו בשביעית, מאותם שחנטו באותה שנה, העומדים שניהם באילן אחד, ואפשר נמי דאין להם סימן מובהק בהם להבחין זה מזה, כמו בבנות שוח שנתנו בהם סימנים כנזכר בירושלמי (שם בעמוד א'):

משנה ד

ובה"א בקרדומות של מתכת. דמ"מ הוי שינוי כמ"ש התי"ט, ומודים ב"ש בפואה של סלעים כפי פי' הראשון, א"נ כפירוש הרמב"ם בפואה שיש לה צלעות והיא בעומק הארץ, וא"א לעקור אותה בכלי עץ אלא בברזל, שעוקרים אותו בקרדומות של מתכת אע"ג דלא הוי שינוי שכך דרכו כל השנים, משום דא"א לעקרו בלאו הכי, ונפקא מינה לב"ה במכ"ש דאף בלא שום שינוי מתיר היכא דלא אפשר בלאו הכי. ולפירוש השני שכתב הרב, וצלעות ר"ל צדי השדה שאין דרך לזרוע שם, נפקא מינה בהודאה זו, דפלוגתיהו אף במקום שדרך לזרוע שם, דלא תימא דבאין דרך לזרוע שם פליגי, אבל במקום שדרך לזרוע שם אפילו ב"ה מודה, וטעם זה שייך אף לפי' הא' שכתב הר"ב:

משנה ו

אלו כלים וכו' המחרישה וכל כליה, העול והמזרה. הם כלים המיוחדים לעבודה האסורה בשביעית דווקא, ואף העול צ"ל דהוא עול משונה המיוחד לשוורים החורשים, אבל הדקר הוא מיוחד לחפור בארץ, ויש כמה חפירו' המותרות בשביעי' ואפילו הכי אסור, משום דלא מקרי לאיסור ולהיתר, להיות כי רוב מלאכתו לאיסור קאי, ולא שייך ביה טעם זכייה מן ההפקר כמגל ודומיו משום הכי בשדה אחר המזרה:

משנה ז

חמש. קודם לחמש עשרה, משום הכי הקדים שמן ליין, שלא כסדר הכתוב, וסדר בשולם. ועוד בחמש עשרה יש בו רבותא יותר מחמש:

משנה ט

משאלת אשה וכו'. בהזכירו אשה בענינים אלו, רמז לנו הא דאיתא ביבמות דף ס"ג במה אשה עוזרתו לאדם, אדם מביא חטים כוסס בתמיה. ועוד משנה שלימ' שנינו (כתובות פ"ה מ"ה) אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה, טוחנת ואופה, דמלאכות אלו בדידה נתלו:

נפה וכברה ורחים. הקדים נפה לרחים וסמכ' לכברה, משום דמלאכתם דומה, ולא שנאה אחר הכברה, שלא להפסיק בין כברה לרחים, דמלאכת שניהם סמוכים יחד, או אפשר דלא זו אף זו קתני, דנפה העשויה להוציא הסובין איכא למימר דאם כוונתה לקמח אף אם לא תשאילנה היא תעשה עיסת הכלבים הראויה לרועים בסובין ומורסן, משא"כ בכברה דעשויה להוציא הזונין מן החיטין ושאר מיני פסולת שאין דרך לטחנם כך כלל, וכ"ש רחיים דא"א לטחון מבלעדם, ואפילו הכי משאלת לה ולא חיישינן דלחיטין בעי להו, ותהיה זו מחזקת ידי עוברי עבירה סייוע שיש בו ממש, אשר מבלעדה אפשר שתמנע עצמה מאותו האיסור:

פרק ו

משנה א

ולפנים. כתב הר"ב וטפי הוה ניחא אי הוה גרסינן ולחוץ. והדין עמו דבירושלמי (ה"א יז.) נמי אמרינן תני כל ששופע מטורי אמנה ולפנים ארץ ישראל, מטורי אמנה ולחוץ חוצה לארץ. ומ"מ אפשר דמטעם זה דווקא לא גרסינן ולחוץ, דלא תימא דכל ההר משני צדדיו בכלל א"י, דאינו כן שכל ששופע לצד א"י דווקא הוא א"י, ובירושלמי ליכא למטעי דהא כל ששופע בפי' קאמר:

משנה ב

עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, דשים וכו'. לשון הרב עושים בתלוש אפילו אצל החשודים, ואילו בא"י תנן לא תבור ולא תטחן עמה, עכ"ל. ולפי זה תנא והדר מפרש, דלא תימה דלא התיר אלא תלוש דומיא דבורר וטוחן, דהרואה יכול לדון אותו לכף זכות לומר דחיטים של שנה שישית הם שכן דרך לברור ולטחון חיטים של שנה זו בשנה אחרת, אבל דישה וזירה שדרך לעשותם סמוך לגורן מידי שנה בשנה, וכ"ש העימור שבעת הקצירה ממש עושים אותו, יהיה אסור משום מראית העין, ומטעם זה

שנא העימור בסוף שלא כסדר מלאכתו, דהוי לא זו אף זו, והקדים אליו אף הדריכה אע"פ שהיא בענבים, משום דדומה לדישה, ובזה נחה הרגשת התי"ט שכתב שלא ידע הטעם ששנה העימור בסוף שלא כסדר, ועוד דהכניס מלאכת הענבים בין מלאכות התבואה:

כלל אמר ר' עקיבא. אע"ג דאדלעיל קאי, לא קתני זה הכלל, אלא כלל אר"ע, משום דלא נזכר הוא לעיל. ועיין מ"ש בפ' ט"ו דשבת משנה ב' ותבין:

משנה ג

הרי אלו מותרין. ובאסורין לא קתני הרי אלו, מפני שכבצלים אחרים שגדלו בשביעית חשבינן להו, ולא כבצלים שנתגדלו כבר בששית הנזכרים ברישא דמתניתין, ולגלו' לנו בדברי ר' חנינא בן אנטיגנוס דמותרין דקאמר, לא דמי למותרין דת"ק, דהתם הם מותרים כמו שהיו בראשונה שלא נאסרו מעולם, אבל הכא אחר שנאסרו ניתרו כמ"ש הר"ב, לא קתני ביה הרי אלו, כמו במותרין דת"ק:

משנה ה

שמן שריפה, ופירות שביעית. שמן שריפה שכיח יותר מפירות שביעית. ועוד דפירות שביעית קילי ממנו ואפילו הכי אין מוציאין, משום הכי הקדים שמן שריפה להו, אע"ג דשביעית היא עיקר מכלתין:

פרק ז

משנה א

ואינו מתקיים בארץ. מסתברא דאכולהו קאי, כמו שהוכיח התי"ט בומתקיים בארץ דמשנה ב', מדלא הדר תנא בפירושו וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ, וכן במשנה ב' ומתקיים בארץ, אלא קתני וממין הצובעים ותו לא:

ואיזה. מאכל אדם הוא, שהוצרך התנא ליתן כלל עליו, דלא ידעינן מהכתוב בתורה:

יש להם שביעית וכו'. אפשר דחזר לשנותו, לגלות דהנזכרים פה לאו דווקא הם, אלא ה"ה לכיוצא בהם, ושלא נשנו אלו אלא לרבותא, דייקא נמי דקתני להם לשון רבים, ובריש תנן לו, דסיפא אאלו דווקא קאי, ורישא כלל כולל לכל דבר הדומה לו הוא, ואילו לא תנן אלא רישא הייתי אומר דאאלו דווקא קאי, ולסימנא בעלמא נקט לי', וכה"ג יש לתרץ במשנה ב' מלבד הטעם שכתב התי"ט שם:

משנה ב

איזהו. בכמה נוסחאות ראיתי דהכא לא קתני איזה זה כמו במשנה א', אלא איזהו. וטעמא, דהכא רצה התנא להזכיר שני דברים הנזכרים כבר במשנה א', והם הלוף

והדנדנה, אלא דהתם הוא העלה, והכא הוא העיקר, ומשום הכי קתני זהו, דהיא תיבה מורכבת מזה הוא, והכי פירושו איזה הוא הנזכר לעיל במשנה א'

ומאכל בהמה. ולא הביא דוגמא אליו, ואפשר דאין לו דבר שיהיה בו רבותא לענין דין זה, ובאחריני דנקט הוא משום דאית בהו איזה רבותא, והבקי בהם ידענו:

דמיהן מתבערין עד ר"ה. מדלא קאמר בפירוש קודם ר"ה, ש"מ דלית ליה לר"מ זמן קצוב לביעו' דמיהן, אלא מיד שמכר חייב לבער דמיהן, ולפי זה יש שמבערים היום ויש למחר, עד ר"ה, ואפשר דקמ"ל נמי שאם לא מכרם בשביעית שאינו חייב לבער דמיהם, ואע"פ שהם של פירות שביעית, כיון שאין עיקר חיוב בעוריהו לדידיה אלא משום גזירה, כמו שכתב הר"ב:

משנה ג

בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות. אע"ג דתרומות חמורי' מכולהו שנאם בסוף, משום דעיקר מכלתין בשביעית, וסמך אליו בכורות, אע"ג דתרומות הם בפירות כשביעית משא"כ בכורות, משום דבכורות הם דומיא דפירות שביעית דווקא, דבלקח והותיר מצינו בירקות שדה דסיפא דמותר, וכמו כן בבכורות במשנה ד', ושניהם אסורים לעשות בהם סחורה לכתחילה, משא"כ בתרומה דלא שייך בה דין זה דלקח והותיר שהרי אסורה לזרים, ולכהנים נ"ל דמותר לכתחילה לעשות בה סחורה, דמה תקלא שייך בהו אי משהו אותה כשהיא טהורה:

ולא יהיה לוקח וכו'. פי' הר"ב לוקט. ובסיפא תני לוקט בפירוש. ואפשר דרמז לנו התנא דלקיטה בכלל לקיחה, ונפקא מינה לפועל שהתנה עם בעל הבית ליקח לו פירות מן השדה, שאינו יכול לטעון דבתלושי' דווקא התנה, אלא חייב אף לתלשם אם הם מחוברים:

משנה ד

לקח בכור למשתה בנו או לרגל. אפשר דרמז לנו התנא בהזכירו שני דברים אלו השכיחים שיקח אדם בשר הרבה בשבילם, מפני שהם דבר מצוה, וקמ"ל דלא נכון למוכר למכור בכור בעל מום אע"פי שמותר למוכרו, אלא לדבר מצוה. ועוד רמז לנו שלא יערים אדם לקנות בכור לעצמו אע"פ שאין צריך לו כל כך, כדי שיצטרך למוכרו, דדבר זה אסו', אלא לא יקנהו כי אם לדברים כאלו שקרוב הדבר הרבה שיצטרך לו. ועוד רמז לנו התנא דאסור למכרו אלא בדמים שקנה אותו כמ"ש הרב, דלפי זה לא שכיח שיקנה אדם בכור כי אם לדברים כאלו, שקרוב הדבר מאד מאד שיצטרך לו, שלדברים אחרים שיש לו ספק אין דרך לקנותו, כיון שהוא קרוב להפסד יותר מן הריוח:

חיה. קתני לשון יחיד, משא"כ עופות ודגים, על כי אין דרך לצוד חיות הרבה בבת אחת, כעופות ודגים:

רבי יהודה אומר וכו'. התי"ט טרח לחלק בין דעת ת"ק לחכמים, וכתב דהמתכוין לצוד טמאים איכא ביניהו, דלחכמים שרי הואיל וצייד הוא וחייב ליתן מס, ולת"ק אסור אלא אם כן נזדמנו לו, ור"י שרי לנזדמנו לו אפילו אם אינו צייד, דלא כת"ק דלא התיר בנזדמן אלא לצייד, וכן הוא דלא כחכמים דלא שייך בזה טעם המס, והניח בצ"ע, על כי הרב והרמב"ם בפירושו פסק כר"י, וכתב דבחיבורו (ה' מאכלות אסורות פ"ח הי"ז) פסק כחכמים, אלו הם תורף דבריו ז"ל, מיוסדים על פי הר"ב והר"ש אשר תלאו בלשון הירושלמי. ויש עוד פירוש אחר להר"ש אשר יסדו ג"כ על הירושלמי, דמחלוקת ר"י ורבנין אפירות שביעית קאי, אי שרי לעשו' סחורה בהם או לא, כשאין אומנותו בכך, ואחרי נשיקת עפר רגליהם של החכמים האלה השלמים, עירבוב דברים קא חזינא הכא והנני מוכרח להאריך להעתיק לשונות הירושלמי אשר על פיהם אנו חיים, להוציא לאור ביאור המשנה הזאת הסתומה, ולהראות איך פסק הרב והרמב"ם כר"י הוא אמת וצדק, ושלא יפה כיוון לע"ד הרב בעל תי"ט במ"ש דהרמב"ם בחיבורו פסק כחכמים, דלא כן הוא, כי פסקי הפירוש והחיבור שניהם עולים בקנה אחד, ובריאות וטובות הם על פי הירושלמי אשר אעתיק בע"ה, וזה החלי לעשות:

בירושלמי פ"ד דשביעית (ה"ב י.) גרסינן שדה שנתקו(צ)צה וכו' תמן אמרין בשנטלו קוציה ורבנין דהכא אמרין משחרש, על דעתיהו דרבנין דהכא איזה הוא הטיוב, כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שתי פעמי', וכא כך, א"ר יוסי ברבי בון תמן אין המלכות אונסת ברם הכא המלכות אונסת, בראשונה כשהיתה מלכות אונסת הורי רבי ינאי שיהיו חורשים חרישה ראשונה, ע"כ. ובפ' זה בורר (סנהדרין פ"ג ה"ה טו:) גרסינן, רש"א מתחילה לא היו קורין אותן אלא אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית, א"ר יהודה אימתי בזמן שאין להם אומנות אלא הוא, אבל יש לו אומנות שלא היא הרי זה כשר, היך עבידא, יושב ובטל כל שני שבוע כיון שבא שביעית התחיל פושט ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית, אם יש עמו מלאכה אחרת כשר ואם לאו פסול, אבל אם היה עסוק במלאכתו כל שני שבוע, כיון שבאת שביעית התחיל מפשט את ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית, אע"פי שאין עמו מלאכה אחרת כשר, [רבי בא בר זבדאי ר' אבהו בשם ר"א הלכה כר' יהודה דמתניתין, איקלס] רבי בא בר זבדאי דמר שמועה משום דזעיר מיניה. תני ר' חייא לחומרא, היך עבידא, יושב ועוסק במלאכתו כל שני שבוע, כיון שבאת שביעית התחיל מפשט ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית, אע"פ שיש

עמו מלאכה אחרת פסול. לא בדא רבי בא בר זבדאי ר' אבהו בשם ר"א הלכה כר' יהודה דמתניתין, תמן ר' בא בר זבדאי דמר שמועה משום זעיר מיניה, אוף הכא כן. אמר ר' יוסי בי רבי בון תמן אין מלכות אונסת, ברם הכא המלכות אונסת, בראשונה כשהיתה המלכות אונסת הורי ר' ינאי שיהו חורשין חרישה ראשונה, ע"כ.

ובהאי פרקין (ה"א יט:) על משנה זו גרסינן, תמן תנינן ריי"א אימתי וכו' היך עביד' וכו' הכל כדגרסינן בפ' זה בורר עד דזעיר מיני', ואין הפרש ביניה' אלא דהתם גרסינן אע"פ שאין עמו מלאכה אחרת כשר, והכא גרסינן מותר, ואחר זעיר מיניה גרסינן הכי, תני ר' יודא לחומרא, היך עבידא היה יושב ועוסק במלאכתו כל שני שבוע כיון שבאת שביעית התחיל מפשט ידו לישא וליתן בפירות עבירה, אם יש עמו מלאכה אחרת מותר, ואם לאו אסור, אבל אם היה עוסק במלאכתו כל שני שבוע, כיון שבא שביעית התחיל מפשיט ידיו ונושא ונותן בפירות עבירה, אע"פ שאין עמו מלאכ' אחרת אסור, לא בדא ר' בא בר זבדא ר' אבהו בשם ר"א הלכה כר"י דמתניתא, אקלס רבי בא בר זבדאי דמר שמועה משום זעיר מיניה, אוף הכא כן, אמר רבי יוסי בי רבי בון תמן אין המלכות אונסת, ברם הכא (אין) המלכות אונסת, ע"כ. ובפ"א דר"ה (ה"ז ט.) וכן בפ' זה בורר (סנהדרין שם.) גרסינן סוחרי שביעית זה תגר שביעית, איזה הוא סוחר שביעית, זה שהוא יושב בטל כל שני שבוע, כיון שהגיע שביעית התחיל מפשיט את ידיו ונושא ונותן בפירות עבירה, ע"כ. אלו הם לשונות הירושלמי השנויים בענין זה. והנה המעיין בהם בין בההוא דפ' זה בורר, בין בהאי פרקין, יראה בבירור דטעות נפל בספרים, ולכן קודם בואינו אל ביאורם צריכים אנו לראות הגרסא הנכונה, ולכן נעתיק פי' הר"ש על משנה זו וזה הוא:

רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה שאינו צייד. דת"ק נקט דווקא צייד, וחכמים אוסרים למי שאינו צייד, ומפרש טעמא בירושלמי אמר ר' יוסי תמן אין מלכות אונסת, הכא מלכות [אונסת], כלומר לוקחת מס מן הציידין, ובירושלמי משמע דר' יהודה קאי אפירות שביעית, דמפרש היכי עבידא היה יושב ועוסק במלאכתו כל שני שבוע, ובשביעית התחיל לישא וליתן בפירות שביעית, אם יש עמו מלאכה מותר ואם לאו אסור, אבל אם היה בטל ממלאכתו כל שני שבוע, ושביעית התחיל לישא וליתן בפירות עבירה, אע"פ שיש עמו מלאכה אחרת אסור, והא דתנן בפ' זה בורר סוחרי שביעית אר"י אימתי בזמן שאין לו וכו' מפרש הכא, היכי עבידא היה בטל ממלאכתו כל שני שבוע, ובשביעית פשט ידו ונושא ונותן בפירות שביעית, אם יש עמו מלאכה אחרת כשר, ואם לאו פסול, אבל אם היה עוסק במלאכה כל שני שבוע, כיון שבאת שביעית התחיל לישא וליתן בפירות עבירה, אע"פ שאין עמו מלאכה אחרת מותר, דאפילו איסורא ליכא,

וחכמים אוסרים אע"פ שיש עמו מלאכה אחרת, ולענין עדות נמי פסולין עכ"ל:
הנה מלשון זה ראה ראינו גירסת הירושלמי הנכונה, והיך עבידא הראשון, הוא השני הנזכר בירושלמי לחומרא, והיך עבידא השני הוא מה שנזכר בירושלמי בראשונה, כי יש בו קולא יותר מן השני, אבל לא משום זה יצאנו ידי חובת ביאור משנתנו ע"פ דרכו כלל, דלא נהירא דיהיה האי פלוגתא דר"י ורבנן אפירות שביעית ולא אציידים, מדלא נשנה למעלה סמוך לאין עושין סחורה בפירות שביעית וכו', אלא נשנית אחר צדי וכו'. ועוד דקתני אף מי וכו' דמשמע דאצדי חיה וכו' דסליק מיניה ת"ק, מוסיף היתר. ועוד קשה דלמה יתיר ר"י לעשות סחורה לכתחילה בפירות שביעית דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, דאפילו חרישה שנייה לא רצו להתיר משום חיי נפש. ועוד דלפי הגירסא דפ' זה בורר אין כאן איסור והיתר כלל, כי אם כשר ופסול. ועוד קשה דהכא פסקו הלכה כר' יהודה, ולפי דבריו כשיושב בטל כל שני השבועה ובשביעית עוסק בפירות שביעית, אם יש עמו מלאכ' אחרת כשר לעדות, ובר"ה ובפ' זה בורר דמזכיר סוחרי שביעית לפיסולא דעדות, לא קא מחלק כלל בבטל כל שני השבוע ובשביעית נושא ונותן בפירות עבירה, בין יש עמו מלאכה אחרת או לא, כמו שהעתקתי הלשון לעיל:
והנה נשאר לנו עוד לראות הגירסא האמיתית של אקלס וכו', והנלע"ד הוא דהלשון הכתוב אחר היך עבידא השני דהאי מתניתין, הוא לשון מוגה יותר מאותו דפ' זה בורר ושהכי גרסינן, ובמה שכתוב אחר היך עבידא הראשון שניהם שוים, והיא גירסא נכונה כמו שאפרשנה בע"ה:
עוד צריכים אנו לראות האי דר"י שהמלכות אונסת הנזכר בפ"ד דמכלתין, שנשנה בהאי מתניתא, והובא שליש בפ' זה בורר, מה כוונתו אם פירושו שוה בכל מקום או לא:
אחר זה נדע האי לישנא דירושלמי המובא בר"ה ובפ' זה בורר בפירוש סוחרי שביעית, כמאן אתי:
ואחר כל זה נבין פי' המשנה, ונראה איך היא דעת הרמב"ם, בפירושו ובחיבורו, הכל שוה:
והנה פי' הירושלמי דפ' ד' דמכלתין לע"ד כך הוא, שדה שנתקוצה (תמן אמרין) פי' בני בבל (שניטלו קוציה) וזה תזרע למוצאי שביעית, אבל נחרשה אפילו פעם אחת לא תזרע למוצאי שביעית, (ורבנין דהכא אמרין) פי' דא"י (משחרש), וזה פירוש של שנתקוצה שתזרע במוצאי שביעית, הואיל ולא נחרשה אלא פעם אחת, (על דעתיהו דרבנן דהכא אי זה הוא הטיוב, פי' איזה הוא שדה שנטייבה דאמרינן לא תזרע במוצאי שביעית, (כל העם חורשין פעם אחד והוא חרש שני פעמים) ולבני בבל יהיה פירושו

שנתחרשה פעם אחת, ולפי זה קשיא לפי' הר"ב דאותה משנה, דארכביה אתרי רכשי, דפירש שנתקוצה שניטלו קוציה, ושנטייבה שחרשה שתי פעמים, אבל אפשר דס"ל לר"ב דפירושא דירושלמי כך הוא, תמן אמרין פירוש מפרשין יותר ואומרי' משחרש, דאחר שחרש ניטלו קוציה, ואפילו הכי תזרע למוצאי שביעית, דאי בניטלו קוציה בלי חרישה, פשיט' דתזרע, שאפילו חרישה המפורש' בתורה התירו, שהרי בשעת הסכנה איירי מתניתין, וגם זה הוא פירוש נכון, אלא דקצת קשה אמרו על דעתיהו דרבנן דהכא, דמשמע דלא כן היא דעתיהו דרבנן דהתם, ומ"מ יש לישבו, ונחזור לענייננו (וכא כן א"ר יוסי בי ר' בון תמן אין המלכות אונסת ברם הכא המלכות אונסת) פי' מפני מה כשחרשה שני פעמים, לא תזרע במוצאי שביעית, הלא כן אמר ר' יוסי דתמן בצייד אין המלכות אונסת, ומשום הכי לא התירו לו באותו ענין אשר אפרש במקומו, אבל הכא המלכות אונסת ושמשום הכי התירו לחרוש, ואם כן הוא למה לא תזרע במוצאי שביעית, ומשני (בראשונה כשהיתה מלכות אונסת הורי ר' ינאי שיהו חורשים חרישה ראשונה) פי' כשהתירו מחמת המלכות לא התירו אלא חרישה ראשונה, ומשום הכי כשחרש שני פעמים לא תזרע במוצאי שביעית:

ועתה נעלה ונבא אל הירושלמי דמתניתא דידן, ונאמר דכלו אינו מדבר אלא בכשר ופסול דעד העושה סחורה בפירות שביעית, לפרש דברי ר"י דקאמר דאינם פסולים אלא א"כ אין להם אומנות אלא הוא, מה כוונתו בלשון זה. ויצא לנו מזה פי' דבריו שאמר במתניתא דידן שאמר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך, וזהו אמרו תמן תנינן אר"י אמתי וכו' איך עבידא, היה בטל ממלאכתו כל שני שבוע ובשביעית עוסק בפירות שביעית, אם אין עמו מלאכה אחרת פסול, וזהו פי' אין להם אומנות אלא הוא, ובאיזה ענין אחר שיהיה מקרי אומנות שלא הוא וכשר, ורבי בא בר זבדא ר' אבהו בשם ר' אלעזר הלכה כר' יהודה דמתניתא, אקלס רבי בא וכו' דמר שמועה משום דזעיר מיניה, פי' שבח הוא לרבי בא וכו' שאמר הלכה והוראה בשם מי שהוא קטון ממנו, כי הוא היה גדול מהם, תני ר' חייא לחומרא, פירוש ור' חייא מפרש האי דר"י לחומרא יותר ממה שפירשנו, וזהו אמרו היך עבידא היה יושב וכו' אבל אם היה בטל ממלאכתו כל שני שבוע ובשביעית עוסק בפירות שביעית אפילו יש עמו מלאכה אחרת פסול, שזה הוא אין לו אומנות אלא הוא, הואיל וכל שאר שני שבוע הוא יושב בטל, וזה הוא חמור ממה שאמרנו ברישא, דלא פסלנו אותו אף אם יושב בטל כל שני שבוע, אלא א"כ אין לו מלאכה אחרת בשביעית עם עסק הפירות, אבל כשיש לו הכשרנו, אחר זה קאמרא הש"ס לא בדא ר' בא וכו' אקלס רבי בא וכו' אוף הכא כן, פי' לא אמרינן בדא דלעיל, רבי בא וכו'

אקלס ר' בא וכו', אוף הכא דמפרשינן דר"י לחומרא אמר ר' בא דהלכתא כותיה, ואקלס וכו', ולפי מאי דנקיט תלמודא בר"ה ובפ' זה בורר בפירוש סוחרי שביעית שהעתקתי לעיל, נראה דהלכתא כר' יהודה וכפירושא דר' חייא לחומרא, יצא לנו מזה דהאי ובלבד שלא תהא אומנותו בכך דקאמר ר' יהודה דמתניתא דידן, ר"ל דעיקר וכוונתו באומנות זה של צידה הוא לצוד טמאים, ושאילולי כן היה יושב ובטל, שאם יהיה כך אף אם יצוד עם הטמאים מן הטהורים היה אסור למוכרם, דדומה ליושב בטל כל שני השבוע, דהיינו שאינו רוצה לצוד כלל, ובשביעית יושב ועוסק בפירות עבירה, דהיינו שמתחיל להתעסק לצוד ציד חיה ועוף הטמאים, שאף אם יש עמו מלאכה אחרת, דהיינו שדרך מקרה תופס נמי מן הטהורים, דהוי פסול לעדות מ"מ, וה"נ הוי אסור מ"מ, כי מקרי אומנותו בכך כשכוונתו לטמאים כמו שאמרנו, משא"כ כשעוסק במלאכתו כל שני שבוע, שלפי עניינו הוא שעיקר כוונת צידתו הוא לטהורים דהוי בהיתר, ובשביעית עוסק בפירות עבירה דהיינו שקרה לו מקרה שראה עופות טמאים ופרש רשת לצודם, דאם יש עמו מלאכה אחרת דהיינו דלא קא מכוין לתפוס דווקא אותם הטמאים, אלא מפני שאינו רואה שם טהורים, אבל מ"מ ניחא ליה אם יתפסו ברשתו טהורים במקום טמאים, אז הוא כשר בסוחרי שביעית, וכמו כן הכא שרי למכרם משתפסם ולא מקרי אומנותו בכך, אבל אין עמו מלאכה אחרת דהיינו שכשפרש רשתו לטמאים בהם היה רוצה וחפץ ולא בטהורים כלל, אע"פ שמתחילה היה עיקר אומנותו לתפוס טהורים, דדומה לעוסק במלאכה כל שאר שני השבוע, מ"מ אסור למכרם, שהרי בענין הדומה לזה פסול, וזיל בתר טעמא והוא משום דמקרי אומנותו בכך ודוק:

ורבי יוסי דאמר תמן אין המלכות אונסת ברם הכא המלכות אונסת, נותן טעם לר' יהודה דהשוה ענין זה של הציד' לשביעית, וקאמר דמאי שנא א"כ דבשביעית התירו חרישה דהוא איסורא ממש משא"כ בצייד שלא התירו למכור כשכיון לטמאים ולא לטהורים, ליהוי כשדה שנתקוצה אחר שחרש כמו שפרשתי לעיל לדעת הר"ב, דאע"פ שנתכוון לאיסורא תזרע במוצאי שביעית הואיל ותחילת עבודתו באותו שדה היתה בהיתר, דומיא דהכא שתחילת עסקו בעסק הצידה היתה בהיתר שהיתה כוונתו לטהורים, ומשני תמן בצייד אין המלכות אונסת ומשום הכי באיסורא כל דהו דעבד קנסינן ליה ואסור למכרם, ברם הכא בשביעית המלכות אונסת ומשום הכי אם לא עשה מלאכה גמורה באיסור דהיינו חרישה שניה לא רצו לקנסו, וכ"ש דהאי טעמא דר' יוסי שחילק בין צייד לשביעית שייכא לרבנן דאסרי בצייד יותר מדר' יהודה ות"ק, כמו שאכתוב:

והא דאיתא בפ' זה בורר נמי סוגיא זו, ואיתא נמי להא דר' יוסי, ויש עוד שם אחר

דברי ר' יוסי שבראשונה כשהמלכות אונסת הורי ר' ינאי לחרוש חרישה ראשונה וכמו שהעתקתי לעיל, הוא משום דהתם הוא עיקרא דמלתא דהאי סוגיא השייכא להכשר ופסול העד, ועלה אמר ר' יוסי מ"ש דלא התירו לעשות סחורה כמו שהתירו החרישה, ומשני תמן אין המלכות אונסת שיתן לו מעות שנתיר לו הסחורה בשביל זה, שאם אינו מוצא מעות לוקחת הפירות, אבל הכא לענין החרישה שהיא עשויה כדי שיהיה הקרקע מוכן להוציא הפירות, המלכות אונסת שאם אינה מוצא אפילו פירות היא קובעת את קובעיהם נפש, ולחזוק דבריו מוסיף וקאמר דאפילו בחרישה לא התירו כל כך, שלא התירו אלא חרישה ראשונה ולכן אין לתמוה אם לא התירו הסחורה:

ועתה נבא אל פי' משנתנו בקצור, והוא דת"ק אמר דצדי חיה עופות ודגים שפרשו רשת לצוד הטהורים כדרכו, ונזדמנו לו דברים טמאים בתוך רשתו, דמותר למוכרם, וצייד דקתני לאו דווקא הוא, דה"ה לכל אדם שאינו צייד שפרש רשת פעם אחת להנאתו ולטובתו, דשרי למכור הדברים הטמאים שנתפסו ברשתו, ולא דבר התנא אלא בהוה:

ועוד אומר אני שאם נדקדק יפה בלשון התנא, נמצא שלכל אדם כיון ולא לצייד דווקא, דלא תנן ציידי בשני יודין המורה על האנשים אשר שם התאר שלהם הוא צייד, על כי דרכו כל הימים לצוד ציד, אלא צדי תנן ביוד אחת, שהוא פועל ולא שם, ופירושו הצדים חיה וכו' הן שיהיו ציידים הן שיהיו בני אדם אחרים העוסקים במלאכת הצידה, שנזדמנו וכו' מותר למכרם:

ור"י מוסיף את"ק, וקאמר דאף מי שנתמנה לו על פי דרכו שהיה הולך לצוד וראה עוף טמא, לוקח ומוכר, יכול לפרוש רשת ליקח אותו ולמוכרו, משא"כ לת"ק דלא התיר אלא בנזדמנו, דהוא לשון מזדמן שכבר נתפסו ברשתו מבלי ידיעתו, אבל לפרוס רשת לכתחילה בשביל הטמא לא, ור"י התיר אף זה, היינו טעמא דלא תנן בדר"י נזדמן כמו בת"ק, אלא נתמנה, דר"ל חוץ לרשת אבל עדיין אינו מזומן לו עד שיתפסנו, וה"ט נמי דבר"י תנן לוקח משום דבעדיין לא לקחו אייריגן, משא"כ לת"ק, וזה שהתיר ר"י לפרוש רשת לטמאים ולמוכרם, הוא ובלבד שלא תהא אומנותו בכך, כמו שפירשנו לעיל דקאי בין הצייד בין אאינו צייד, וחכמים אוסרים למכור דברים טמאים אלו בכל ענין, ואתרויהו פליגי, ואפסיקא הלכתא כר' יהודה על כי הירושלמי שקיל וטרי אליביה, דקא מחלק בין יש לו אומנות אחר או אין לו אומנות אחר, ופסק ר' בא בר זבדא כותיה, ואע"ג דבהכשר עדות דסוחרי שביעית קאי, מ"מ הואיל והובא כל אותו ענין על דין זה לדמות מלתא למלתא כמו שכתבתי לעיל, ש"מ דכמו זה כן זה דבתרויהו הלכתא כותיה זה, זה הוא מה שנלע"ד בפירוש משנה זו על פי הירושלמי, ואף כי לא זו היא הדרך

שדרך הר"ש וסיעתו, מ"מ דעת הרמב"ם אין להרחיקה כ"כ מעלי, שהרי בפירושו ז"ל מי שנתמנה לו, הוא שיתכוין לצוד עוף טמא או חיה טמאה בכוונה או בלא כוונה, שנזדמנו לו כגון שעברו עליו או יעבור הוא על קן מקיניהם, והלכה כר' יהודה, עכ"ל. ואף כי הפריז על המדה בפירוש שנתמנה דר"י, אשר לכאורה לישנא דמתניתין אינו סובלו, אשר על כן הוצרך להפריז אף בפירוש שנזדמן דת"ק, כדי שלא יהיה החילוק שביניהם רב, כי נראה שהיה רוצה לפסוק כהיך עבידא הראשון דירושלמי המורה קולא בדר"י, דוק ותשכח כי דבריו הם מכוונים עמו, מ"מ בחבורו חזר בו ופסק כר"י כהיך עבידא השני שהוא לחומרא, שהרי כתב בפ"ח מ"ה מאכלות אסורות ז"ל הצייד שנזדמנו לו חיה ועוף ודג טמאים וצדן, או שניצודו לו טמאים וטהורים, מותר למוכרן אבל לא יכוין מלאכתו לטמאים, עכ"ל.

ופי' דבריו לפי הנראה לע"ד כך הם, הצייד שנזדמנו לו וכו' דהיינו שעבר על קיניהם או שעברו עליו, וצדן דהיינו שפרש רשת לכתחילה בשבילם וצד אותם, מותר למכרם, וזהו דברי ר"י דמתניתין כפי מה שפרשתי, והדר אמר לרבותא או שניצודו לו, שלא פרש הרשת ולא טרח כלל בשביל הטמאים לבד, אלא פרש רשתו כדרכו וניצודו בו טמאים, ולא טמאים לבד אלא אף טהורים ניצודו בו, שכבר לוקח שכר טרחו מן הטהורים, מ"מ מותר למכור אף הטמאים, ובלבד שלא יכוין מלאכתו לטמאים יהיה פירושו, כמו שפרשתי ובלבד שלא תהא אומנותו בכך דר"י דמתניתין, ואין לדקדק תיבת וצדן דקאמר ברישא, דנראה בדיעבד אם צדן יכול למוכרם, אבל לצודם לכתחילה כשעבר עליהם יהיה אסור, דאין זה דקדוק אמיתי, שהרי היתר המכירה אצטריך לאשמועינן, ולא היתר הצידה, שהרי הצידה כדי לשחק בהם בביתו שרי לכ"ע, דאין אסור לגדל דבר טמא, כי אם לעשות סחורה בו הוא דאסור, אם לא שהם גדלים למלאכתם כגון חמור וגמל וכיוצא בהם כדאיתא בירושלמי, א"נ לכלול שני העניינים במותר אחד לקצר לשונו קתני הכי, אבל הן הכי נמי דיכול לכתחילה לצוד אותן על דעת למוכרם, כדתנן לוקח ומוכר ובלבד שלא יהיה אומנותו בכך, כמו שפרשתי שזהו כוונת הרמב"ם באמרו ובלבד שלא יתכוין לכך, והאי דקאמר הצייד ודאי דלאו דווקא הוא, שאילולי כן לא היה שותק הרמב"ם מחילוק זה, זה הוא הנלע"ד בדברי הרמב"ם ז"ל והוא סייוע שיש בו ממש למה שפרשתי, מלבד סוגיות הירושלמי ולשון המשנה המדוקדק, אשר עליו ראוי לסמוך יותר מכל לשון כשאין לנו גמרא מפורשת להפך:

משנה ו

הורד וכו'. כתב התי"ט בשם הרמב"ם (ה' שמיטה פ"ז הכ"א) דאין להם ביעור. עיין מ"ש בפ"ט משנה ה' דשם הוכחתי דלא כיון יפה:

מפני שאינו פרי. כתב התי"ט ז"ל ובפ"ק דנדה דף ח', ובפ"ב דע"א [ע"ז] דף ל"ה, מוכח דקטף דר"ש היינו שרף הנוטף מן העלין או מן הפרי, עכ"ל. ואנכי שמעתי ולא אבין דבריו, שהרי בקשתי בש"ס הנ"ל ולא מצאתי הכרח למה שאמר דקטף דר' שמעון היינו שרף הנוטף מן הפרי, אלא אדרבא בנדה משמע דפלוגתא דר' שמעון באילן שאינו עושה פירות היא. ועוד לא ידעתי לכוין דבריו שכתב בסוף דבור האחר המתחיל מפני שאינו פרי, וז"ל דבקטפא דפרי כתבתי דכ"ע מודו דהוי פרי, עכ"ל. דלפי דבריו שכתב בריש דבור זה דקטף דר"ש הוא שרף הנוטף מן הפרי, הלא מצינו לר"ש דס"ל דאינו פרי, ועיין בפי' הר"ש כי האריך בענין זה:

משנה ז

שביעית אוסרת כל שהוא במינה, ושלא במינה בנ"ט. הקדים מינה לשלא במינה, הפך מה שסדר בזה הכלל, אבל על פי מה שכתב התי"ט דהאי שלא במינה נשנה אגב אתי שפיר לשנות בסוף, ובזה הכלל הקדים השלא במינו, משום דחרובין ביין דמיניהו סליק ועליהו קאי הוו מין שלא במינו, ועיין פ"א על משנה זו בפ"ט משנה ה' ויאירו עיניך:

פרק ח

משנה א

וחומרי בהמה. שאסור לשלקן, ירושלמי מפורש הוא (ה"א כב.):

משנה ב

לאכול מה שדרכו לאכול. וה"ה לשתות מה שדרכו לשתות, ובתוספתא (פ"ו ה"א) איתא הכי בפירוש. ולרמוז התנא דשתיה בכלל אכילה לא הזכירה נמי במתניתין בפירוש:

לא יסוך יין וחומץ. כגון על המכה שדרכו בכך, והכי איתא בירושלמי (ה"ב כב. עיי"ש), משום דהוי מלוגמא ואסור, דבלא מכה דאין דרכו בכך לא אצטריך דכבר שנה לסוך דבר שדרכו לסוך:

להדלקת הנר. הר"ב והר"ש כתבו דזה מותר במ"ש טהור, ותימא הוא דמכל הפוסקים והסוגיות והמשניות משמע דבכל ענין אסור:

משנה ג

לא (**במנה**) [**במדה**] **וכו'**. כדי שימכרם בזול ע"י שינוי ויזכור כי פירות שביעית הם שצריך לינהוג בהם קדושת שביעית, הכי משמע בירושלמי (ה"ג כב:), ולא ידענא אמאי פי' הר"ב הזול והשינוי בתרי טעמי. לא במדה ולא במשקל ולא במנין, סדר המדרגה כך היא, לא במשקל ולא במדה ולא במנין, כי המשקל מדוקדק הוא יותר מהמדה, והמדה מהמנין, ולא תנן הכי משום דפירושא דמתניתין הכי הוא, ולא במשקל את שדרכו במדה אע"ג דמשנה משאר שנים, ולא מבעיא שינוי כזה שמדקדק יותר, אלא אפילו במנין דמוזיל יותר אין מוכרין, ואי גרסינן ולא תאנים במנין דמניהו שמעינן דבכל ענין שמשנה אסור כמ"ש התי"ט, וברישא לא איירי בשינוי, צ"ל דהקדים מדה למשקל ככתוב במוכרים לא תעשו עול במשפט במדה ובמשקל (ויקרא יט, לה):

ולא תאנים במנין. מחוורתא כההיא דלא גריס ליה, כי סתם שם תאנים ר"ל לחים, ודרכם הוא דווקא במנין כדמשמע במסכת מעשרות כמה פעמים, דלא כמ"ש התי"ט דאין דרכם במנין, וקמ"ל התנא דאפילו ע"י שינוי אסור למכור, כמ"ש בשמו בדבור הנ"ל:

משנה ד

לקח מן הנחתום ככר בפונדיון, כשאלקוט ירקות שדה אביא לך. לרמוז התנא דצריך שיאמר לו כשאלקוט וכו' תיכף ומיד תוך כדי דבור ללקיחת הככר, דאל"כ הוי כלקח ממנו סתם, לא הפסיק ביניהם בתיבת ואמר דהכי הוה ליה למימר:

משנה ה

לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן. לשנות ספר וספן בסוף מפני שאומנותם אומנות לסטים, (לא) הקדים לבייר בלן וספר וליהוי לא זו אף זו, דלבייר צריך לו יותר מבלן וספר, והראיה שהותר ליתן לו כדי לשתות כדאיתא בסיפא, משא"כ באלו דבכל ענין אסור אם לא ע"י מתנת חנם:

משנה ו

בבד ובקוטב. אומר אני שהם שני כלים שבהם עושים הזיתים, הקוטב הוא העליון הכבד כמ"ש הרב, והבד הוא הכלי שתחתיו, ועל שמו נקרא המקום ההוא בית הבד שהזכירו ר"ש בסיפא:

אבל כותש. הוא במכתשת, אבל לא ברחים:

אף טוחן הוא. ברחים, ירושלמי (ה"ו כג:). אבל לא בקוטב, כן משמע בירושלמי:

בבית הבד. ולא חיישינן דילמא יבא לעשותם בקוטב הנמצא שם, והלכתא כר"ש דיכול לטחון ברחים, אבל אין הלכתא כותיה בקוטב, אלא אף בקוטב לבדו שלא עם הבד שרי,

דמ"מ הוי שינוי הואיל ואינו עושה אותם בבד, כל זה משמע מהירושלמי (שם), וכן פסק הרמב"ם בפ"ד מהלכות שמיטה, אלא דפירוש אחר יש לו בקוטב:

משנה ח

אין לוקחים עבדים וקרקעות ובהמה טמאה. עבדים הוקשו לקרקעות (קדושין כב: ועוד) כדכתיב (ויקרא כה, מו) והתנחלתם אותם, משום הכי סמכם זה לזה, אע"ג דאף העבד עברי שלא הוקש לקרקעות הוא בכללם, ולא חש לסמוך אליהם בהמה טמאה אע"פי שיש בה רוח חיים כמותם. ואפשר עוד דרמז לנו בסמיכות זה הא דאיתא בירושלמי (ה"ח כד.) אמר רבי יוסי זאת אומרת שאסור ליקח לו אשה מדמי שביעית, דמה בין הקונה אשה לקונה שפחה. דאשה הנקראת קרקע עולם כמאמר רז"ל (עי' סנהדרין עד:), הוקשת לעבדים דאסור ליקח אותה בדמי שביעית:

ובהמה טמאה. לא ידענא אמאי בכולהו ש"ס אצל עבדים וקרקעות לשון רבים, תנן בהמה טמאה לשון יחיד. ובסוף פ"א דמעשר שני נתתי טעם קצת עיין שם:

קני זבים קני זבות וקני יולדות. הקדים קני זבות ליולדות שלא כסדר הכתוב, לרמוז דא"א לפתיחת הקבר בלא דם (עי' נדה כא:), וה"ט דבכולהו ש"ס מקדים הזבה ליולדת, ואגב זבה מקדים הזב הזכר וחשוב מהנקבה, לכלם:

משנה ט

כאוכל בשר חזיר. דמה ר"א פת כותים לבשר החזיר, מפני שמעשיהם היו כחזיר הפורס טלפיו ואומר ראו שאני טהור (עי' בר"ר פס"ה, א) והוא טמא, שאף הם היו יראים את ה' אבל היו עובדים לאלקיהם (מלכים ב' יז, לג):

משנה יא

בתבן או בקש. קש גרוע מתבן, שתבן מאכל בהמה הוא יותר מקש, ומ"מ שנאו אחר התבן, משום דלגבי מתחשב דאיסורא הוא הוי לא זו אף זו:

פרק ט

משנה א

השוטים. יש ליתן טעם למאן דגריס והשוטים ושאלו הם האי ספר"סי, דלהכי נקראו שוטין מפני שהם עשויים כמקל ממש, הנקרא בלשון מקרא שוט (עי' משלי כו,ג):

פטורים מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית. אע"ג דעיקר מכלתין בשביעית, הקדים מעשרות משום דתדירי, לרמוז דתדיר קודם:

משנה ב

גליל העליון וכו'. פתח במאי דסליק, ומשום דבעבר הירדן הוצרך להאריך בו לדמות ארצותיו לארצות אחרות פירשו בסוף, וברישא שנאו באמצע מפני שארכו של עבר הירדן הולך על רוחב שניהם:

ושפלת לוד וכו'. הן אלו הארצות שבעבר הירדן, ולא הוצרך התנא להזכירו בפירוש, דכבר שמעינן דביה איירי כיון שכבר פירש גליל ויהודה:

משנה ה

והלכה כדבריו. דהטעם הרי הוא כמבואר, ואינו חייב לבער הירק אשר עדיין לא הגיע זמן הבעור שלה בשביל הטעם הנבלע בה שהגיע זמנו לבער, וכתב התי"ט ז"ל אבל תימא דאי הלכה כר"ג, אם כן הא דפי' הרב בסוף פ"ז שהשביעית אוסרת בנ"ט קודם הבעור, דלא כהלכתא, עכ"ל.

ולעד"נ שכשנדקדק בלשון הרב נראה דכהלכתא אתיא, שהרי לא הזכיר התם שיאסור השביעית קודם הביעור הפרי הבלוע ממנו אלא מסחורה והפסד, אבל לא שייחייבנו בביעור כמוהו, וכל פירושו דאותה משנ' דורך דרך זה כשתדקדק בו היטב, ולפי זה אם יהיה פרי זה הבלוע פרי הכלה, כשיהיה מינו כלה מן השדה אז יצטרך לבערו מן הבית, שאעפ"י שאינו מפירות שביעית מ"מ נתקדש בקדושת' מחמת הטעם הבלוע בו, ואם יהיה פרי בלתי כלה לא יהיה חייב בביעור, אע"פי שלעולם יהיה אסור להפסידו ולעשות בו סחורה על כי נתקדש, שאפילו אם היה הוא עצמו מפירות שביעית לא היה לו ביעור על כי אינו כלה, כ"ש הכא שלא נתקדש אלא מחמת טעם הבלוע, ואע"פ שהטעם הוא מהכלה מ"מ הואיל והוא כמבואר אין לו כח כל כך להחזיר אותו הפרי כעיקרו לחייבו בביעור בזמן ביעור עיקרו.

ואם לא תחלק בהכי אדמקשה להר"ב בפירושו יקשה להרמב"ם בחיבורו, דבפ' ז' דה' שמיטה פסק להא דר"ג, ובסוף הפרק העתיק להא דחרובין, וז"ל חרובין של שביעית שכבשן ביין של ששית או ביין מוצאי שביעית חייב לבער היין שהרי טעם פירות שביעית בו, עכ"ל. הרי שעשה טעם כעיקר לענין ביעור, ולמה לא נעשה כן בשלשה כבשים, אלא ודאי הוא כמו שאמרתי שלא יתחייב היין הזה בביעור בזמן ביעור החרובים, אלא בזמן ביעור שאר היין של שביעית, בין יהיה מוקדם בין מאוחר, ובענין זה דומה לשלשה כבשים, ואם פירות אלו של שביעית נתנו טעם אחר זמן ביעורם, אז יתחייב פרי המקבלו ביעור תכף ומיד, כי נעשה כמהו, והוא היה חייב בביעור, ולא דמי לכשנתן טעם קודם זמן ביעורו, דהתם זה הפרי המקבלו נעשה כמוהו להיות קדוש בקדושת שביעית, ונחשב

כאילו הוא מפירות שביעית, ולכן אין לבערו עד יגיע זמנו, אם הוא פרי הכלה שזמן ביעורו בא עליו אח"כ מעצמו, שהרי לא היה חל חובת ביעור עדיין באותו הטעם בעת שקבלו, משא"כ כשקבלו אחר זמן ביעורו דעל ידו ממש נתחייב בביעור, שהרי כבר חל חובת ביעור באותו הטעם, ולכן נעשה כמוהו להתחייב בביעור תכף ומיד:

או אפשר לחלק בענין אחר והוא, שכשנתערבו פירות שביעית בפירות אחרות שאינם של שביעית וקבלו טעם זה מזה, כגון החרובין ביין שאמרנו, אז יהיה חייב לבער פירות המקבלים הטעם מפירות שביעית, בזמן ביעור הפירות שביעית אשר מהם קבלו הטעם, אעפ"י שבעת שקבלו הטעם לא הגיע זמן הביעור של אותו הטעם, אבל כשנתערבו פירות שביעית בפירות שביעית, כגון ההיא דשלשה כבשים בחבית אחת, והגיע זמן הביעור של אחד מהם, אז צריך לשקול ולבחור ברע במעוטו שהרי שני הפירות האלו כל אחד בלוע מחבירו, ואנן ידעינן דדין הביעור הוא אם אינו מוצא אוכלין, שישרוף הפירות באש או כיוצא בו עד שיאבדם מן העולם, וידענו ג"כ שפירות שביעית כל שלא הגיע זמן ביעורם אסור להפסידם, ולכן אם אנו נבער עתה הפרי הכלה נמצא שאנו מפסידים טעם הבלתי כלה הבלוע בו, וכ"ש אם נבער הבלתי כלה בשביל טעם הכלה שהוא הפסד הפרי ממש, ואם נאכל הכלה בשביל טעם הבלתי כלה, נמצא שאנו אוכלים עיקר הפרי האסור כי עבר זמן ביעורו, ואם נאכל הבלתי כלה כמו כן אנו חוטאים שאנו אוכלים טעם הכלה, ולכן מוטב שנבער הכלה עם הטעם הבלתי כלה שהוא האיסור יותר קל, שהרי מה שהפסדנו מפירות שביעית אינו אלא טעם, וכן מה שנאכל מפירות שביעית אחר זמן ביעורו אינו אלא טעם, וגם יש לנו בזה תשובה נצחת למהרהר אחר זה, כי נאמר לו דכדין עשינו שלא חששנו לטעם כי אם לעיקר הפרי, ולכן ביערנו עיקר הפרי הכלה אע"פ שיש בו טעם מבלתי כלה, ואכלנו הבלתי כלה ואע"פ שיש בו טעם הכלה, משא"כ אם אנו מבערים את שניהם כי יאמרו לנו דממ"נ חטאנו, דאם אנו חושבים הטעם כעיקר למה ביערנו הכלה שבו טעם הבלתי כלה, ואם אין אנו חושבים אותו כעיקר למה ביערנו הבלתי כלה בשביל טעם הכלה לבד, ומשום הכי הכא איך אנו מבערים עתה הבלתי כלה בזמן בעור הטעם הכלה שבו, אלא אנו אוכלים אותו עד שיגיע זמן ביעורו, משא"כ כשפרי המקבל הטעם אינו מפירות שביעית דאנו מבערין אותו בזמן ביעור הטעם, דלא שייך ביה איסור הפסד מחמתו כי אם מחמת הטעם הבלוע בו והרי הגיע זמן ביעורו:

אבל על פי החילוק הראשון לע"ד משתמע שפיר מתניתין דורד חדש (פ"ז מ"ז), כשנאמר דאין חילוק בין קודם הביעור לאחר הביעור לענין שיעור האוסר, אלא לעולם במינו במשהו שלא במינו בונתן טעם, כי כן נראה דעת הרמב"ם בחבורו שכתב בסוף פרק

שביעי מהלכות שמיטה, זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרות, מין במינו בכל שהו, שלא במינו בנותן טעם, עכ"ל. ולא חילק בין נתערבו קודם הביעור לאחר הביעור:

וזה פירושה על פי הירושלמי והתוספתא. ורד חדש, דהיינו של שביעית. שכבשו בשמן ישן, של ששית. ילקט את הורד, קודם שיגיע זמן ביעורה, ואז אף כי השמן נתקדש בקדושת שביעית כי קבל טעם מהורד, כי מ"ש הר"ש להפך הנסיון מכחישו, מ"מ לא יצטרך לבערו בזמן ביעור הורד, כי לא ילך אחר הורד בזה כלל. וישן, של שביעית, בשמן חדש, של מוצאי שביעית. חייבין בביעור, שניהם כאחד, שהרי הורד כבר נתחייבה בביעור כשנתערבה בשמן הזה של מוצאי שביעית, שזמן ביעור הורד לעולם קודם לזמן מסיקת הזתים של מוצאי שביעית, ולכן בקבלת השמן טעם אותו ורד, חל עליו מיד כל החומרות הנמצאות באותו הטעם, והוא כבר נתחייב בביעור.

חרובים חדשים וכו', פירושו הוא כפירוש הר"ב על פי התוספתא, דדינם שוה לורד, ודמתניתין איירי שנשתהו ביין עד שהגיע זמן ביעורם, ומשום הכי חייבין בביעור היין עם החרובים, שהרי קבל היין טעם החרובים אחר שהגיע זמן בעור' וכמ"ש לעיל, והא דלא נקט בפירוש ענין החרובין כענין הורד הואיל ודינם שוה, אפשר לומר דכדי שלא נטעה בלשונו הקצר ושנאמר דעיקר הדבר תלויה בפרי ההיתר אם הוא חדש או ישן, ולא בפרי האיסור אם הגיע זמן בעורו כשהיה מעורב או לא, נקט דין החרובים בענין זה שהישן והחדש שוה, כדי שנהיה מוכרחים לבקש טעם מ"ש מורד, ושנעמוד על האמת שהכל תלוי בזמן הביעור כמ"ש. ועוד אומר אני דעיקר בבא זו דווקא להכי נצרכה, דאי לאו הכי תרתי למה לי, ואמת הוא דלפי מה שכתב התי"ט במשנת הורד והכפר וכו' (פ"ז מ"ו) דנראה לו דהרמב"ם ס"ל דאין להם ביעור אע"פ שיש להם שביעית, היינו יכולים לומר דחדוש גדול אשמועינן תנא בהאי בבא דורד חדש וכו', דאע"ג דהורד עצמה אינה חייבת בביעור, מ"מ השמן שקבל טעם ממנה אחר זמן הראוי לבערה אילו היתה חייבת מתחייב בביעור, ומלתא בטעמא הוה אפשר לומר, דאע"ג דמכח ורד הפטורה מן הביעור נתקדש האי שמן בקדושת שביעית, מ"מ הואיל ושמן עצמו של שביעית בר ביעור הוא, אם לא יבערו האי שמן אחר שנהגו בו קדושת שביעית, יתנו מכשול לפני עור הבלתי יודע שהאי שמן מחמת ורד נתקדש, ואתי למטעי ולמימר דשמן של שביעית אין לו בעור, וזה אינו אמת דשמן של שביעית עצמו חייב בביעור, אבל אינו נכון לע"ד לדחוק משנה זו בפי' זה, לאשר סברא בעלמא שאין לה שום הכרח בדברי רז"ל, וכ"ש דלפי מ"ש הרמב"ם בחבורו פ"ז מ"ה שמיטה, נראה שאף הוא ס"ל דורד חייב בביעור, דלא

כס"ד דתי"ט, שהרי כתב שם ז"ל הכובש ורד שביעית בשמן של ששית ולקט את הורד השמן מותר, כבשו בשמן של מוצאי שביעית חייב לבער השמן, שהרי הורד יבש הוא וכבר נתחייב בביעור, עכ"ל. הרי מפורש דס"ל דורד נתחייב בביעור, ואין לתמוה ממה שהזכיר הביעור דווקא בשמן, שהרי הדין בשבילו נצרך, כי הורד כבר ידענו שהיא של שביעית ושלא אבדה קדושתה בשביל תערובת זה כלל, והראיה שאף בפסקא שלאחריה בדין החרובין, קאמר חייב לבער היין ותו לא, אע"ג דאף החרובין חייבין בביעור לכ"ע:

ונחזור למשנתנו דאנו עסוקים בה, והיא דקאמר אחר זה, זה הכלל וכו', והוא כי עד עתה שנא לן דין התערובת של ורד בשמן, והחרובין ביין, אבל עדיין לא שמעינן אם זה התערובת הוא ממשהו דשביעית, או מכמות הראוי ליתן טעם, ועתה בזה הכלל אשמועינן דבנותן טעם איירי, שהרי במין שלא במינו עסקינן, וקתני ליה בלשון זה הכלל לכלול גם השאר איסורים כמ"ש התי"ט, ובתר הכי תני שביעית אוסרת וכו', והוא דבזה הכלל אשמועינן דין תערובת פירות שביעית אחר זמן הביעור, כדין החרובין ביין דסליק מיניה, וזהו אמרו התם חייב לבער, דחומרת הביעור היא, המקבל פירות היתר מפירות שביעית אשר כבר הגיע זמן ביעורם, ובבבא דשביעית אוסרת וכו' קמ"לן דין תערובת פירות שביעית עד שלא הגיע זמן איסורם, דאוסר' פירות ההיתר בסחורה ובהפסד, על כי מקדשת אותם בקדושת שביעית, ומפני שיש חילוק בדין הביעור בין אותם שקבלו טעם מפירות שהגיע זמן בעורם, לאותם שקבלו מפירות שלא הגיעו, פירט את שניהם בשני בבות, אע"ג דבשיעור הם שוים, דתרויהו במינו במשהו, שלא במינו בנ"ט:

הרי מפורש איך משנה זו מסכמת עם משנתנו דשלשה כבשים, אליבא דר"ג דהלכתא כותיה. ואין לתמוה ממה דשנה בזה הכלל, שלא במינו קודם במינו, דלא כמו שסדר בשביעית אוסרת שהוא הסדר הרגיל, משום דבבא דחרובין דסליק מיניה אשר עליו נשנה זה הכלל, הוא מין שלא במינו:

משנה ו

עלי קנים. ירושלמי (ה"ה כו:) לית כאן עלי קנים, דאין להם ביעור. ופסקו הרמב"ם בפ"ז מהלכות שמיטה:

ועלי גפנים. אע"ג דעושים פירות, אין הולכים אחריהם אלא אחר הגזע, ולפי זה יש בהם רבותא יותר מעלי קנים שאין להם פרי, משום הכי נשנו אחריהם:

משנה ז

עד שתרד. דמשכיר, ר"ל עד שיגיע זמנה. משא"כ עד שתרד דנדרים, דהוי דווקא, כדמשמע בנדרים (דף סב:). משום הכי לא כללם בעד שתרד א':

מאימתי נהנין ושורפין בתבן או בקש של שביעית. משום דסליק במתניתין דלעיל בעד שתרד, דאגבו שנה המשכיר ודומיו שבכל שייך לומר עד שתרד, הקדימם לדין שביעית, אע"ג דעיקר מכלתין בה, דלא שייך לומר בה אלא משתרד:

משנה ט

שנפלו לו בירושה. שכיח יותר משיתנו לו במתנה, משום הכי הקדימו, אע"ג דהחזקת טובה שכיחא בנותן לו מתנה יותר מבנפלו לו בירושה הראויה לו מן הדין, ואע"ג דבפירות שביעית איירינן, דנותן מתנה מהם שכיח, מ"מ מיתה שכיחא יותר מבשביעית:

פרק י

משנה ב

השוחט את הפרה. מדלא קתני סתם השוחט בהמה, אלא קתני פרה ובהא הידיעה. יש לומר דרמז לנו דכששוחט לצורך י"ט של ר"ה, יכוין לשחוט הפרה הידועה, והיא טומאת היצה"ר דנמשלה לפרה, כדכתיב (הושע ד, טז) כי כפרה סוררה ישראל. ואל תתמה מדקדוק זה שהרי בשבת דף קמ"ו דתנן שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, דייקינן בש"ס מדלא קתני סתם לאכול הימנה פירות, הכולל כל מיני פירות, אלא קתני גרוגרות, דדוקא בדרוסות שצריך סכין להפרידם הוא דשרי, אבל במפורדות אסור, דאין כלי ניטל אלא לצורך תשמישו, ומתניתן ר' נחמיה היא ע"ש:

האונס והמפתה והמוציא שם רע. לפי סדר הכתוב היה לו להקדים מפתה לכלם (דנכתב שמות כב, טו-טז), ומוציא שם רע (דכ' דברים כב, יג-יט) לאונס (שם, כח-כט), אלא שאונס ומפתה שניהם חמשים שקלים, משא"כ מוציא שם רע, משום הכי סמכם לאהדדי. והקדים אונס למפתה, משום דמפתה יליף מנין השקלים מאונס (כתובות י.):

וכל מעשה ב"ד. פי' הר"ב ממון שכתבו עליו פסק דין חייב אתה ליתן לו, והוא מהירושלמי (ה"א כט.). והר"ש פי' א"נ בשטר כתובה, והדין עמו כי כל תנאי ב"ד נקרא מעשה ב"ד, כדאיתא בב"מ דף י"ז ע"ב בפירוש רש"י על המימרא דר"י הטוען אחר מעשה ב"ד לא אמר כלום, ובזה אתי שפיר תיבת וכל המיותרת, לרבות כל גווני מעשה ב"ד, וכיוצא בזה יש לפרש היכא דתנן כה"ג:

משנה ג

פרוזבול. על שם עיקר התקנה שהיא לעשירים שלא יעברו על מה שכתוב בתורה, קראו כך, (ה"נ) [הכי נראה] מלשון המשנה, דלא כמ"ש התי"ט בשם הכ"מ (ה' ממרים ריש פ"ב)

שעיקר התקנה לעשירים היא שלא יפסידו מעותיהם, וכדברי כתב הר"ב בפ"ג דמועד קטן, והכי מסתבר, דחש הלל לתקנת הנפש יותר מתקנת הגוף:

משנה ד

הדיינים שבמקום פלוני. ירושלמי (ה"ב כט:) רבי חזקיה בשם ר' ירמיה ואפילו נתונים ברומי, ע"כ. ונ"ל דהכי פירושו דאפילו היו הדיינים עומדים במקום שטבעו יוצא וגלוי לכל מי הם הראשים והדיינים שבו, צריך שיזכיר שם המקום, ולא די בזכרון שם הדיינים. וטעמא נ"ל דמשום דאין כותבין פרוזבול אלא בב"ד חשוב, כדאיתא בגיטין דף ל"ו ע"ב ופסקו הרמב"ם בפ"ט מ"ה שמיטה, צריך לברר הדיינים בשמם ובמקומם, כדי שנדע מי הם אם הם חשובים או לא:

והדיינים חותמין למטה או העדים. בגיטין דף ל"ג (ע"א) גרסינן, למה לי למתנא דיינין למה לי למתנא עדים, הא קמ"ל דלא שנא כתוב בלשון דיינים וחתמי עדים, ולא שנא כתוב בלשון עדים וחתמי דיינים, ע"כ. ופי' רש"י כמ"ש התי"ט, דבין שהפרוזבול בלשון דיינים הוא כתוב, כגון בי דינא הווינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכם פלוני ופלוני וכו', וחתמי בלשון עדות, כגון איש פלוני עד, ל"ש כתוב בלשון עדות, כגון דוכרן סהדותא דהוה באנפא וכו', וחתמי אני פלוני דיין, עכ"ל רש"י בפירושו. ולדבריו אלו נראה דאין הפרוזבול צריך עדים עם הדיינים כלל, ופי' הש"ס על פי דרכו כך הוא, לא שנא כתוב הפרוזבול בלשון דיינים וחתמי בלשון עדים וכו'. אבל התוספות (ד"ה לא שנא) פירשו ז"ל, לא שנא כתוב בלשון דיינים וחתמי עדים, כגון שכתוב בפרוזבול בי דינא הוינא אנא פלוני ופלוני, ונזכרים שם הדיינים בתוך התורף, ולמטה חותמים עדים להעיד על הפרוזבול שהוא אמת, וקמ"ל דחשוב פרוזבול אע"פי שלא חתמו בו הדיינים עצמם, לא שנא כתוב בלשון עדים שאין דיינים נזכרים בתוך התורף של פרוזבול, דכתיב ביה הכי, בי דינא הוינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכם כל חוב שיש לי ביד פלוני, ופלוני ופלוני עדים, וחותמים למטה הדיינים, עכ"ל. משמע מדבריהם דלעולם בעינן עדים ודיינים, אלא דלא קפדינן אם הדיינים נזכרים בתורף או בחתימה, וכן בעדים. ופי' לישנא דש"ס על פי דרכם כך הוא, לא שנא כתוב בלשון הפרוזבול דיינים, ופירושו שם הדיינים, וחתמי עדים ממש דהיינו שני אנשים אחרים שהם עדים, לא שנא כתוב וכו'. כלל העולה דלרש"י תיבת בלשון דבוק לדיינים, וצריך לומר תיבת הפרוזבול אחר כתוב, ולתוספות תיבת בלשון דבוק לכתוב, וצריך לומר תיבת הפרוזבול אחר בלשון ודוק:

ועתה צריכים אנו לראות מלישנא דמתניתין כמאן מוכח. והנראה לע"ד דברי התוספות הם עיקר, מדתנן הדיינים חותמים למטה או העדים, דמשמע דיינים ממש, או עדים

ממש, דאם כדברי רש"י הל"ל וחותמים למטה דיינים או עדים, בלי הא ידיעה, דאז הוה אתי שפיר לפרש דהאי דיינים ועדים קאי אחתימה, דקא מפרש כאיזה לשון תהיה החתימה, והכי פירושו וחותמים הדיינים למטה שמם בלשון דיינים או בלשון עדים, אבל באמרו הדיינים חותמין למטה או העדים בהא הידיעה, בעל כרחנו צריכים אנו לומר דהאי הדיינים והעדים, אאנשים החותמים קאי, ולא קא נחית לפרש לשון החתימה, ומשום הכי אין ללמוד מכאן דין עד נעשה דיין כלל, כי כפי החותמים כך תהיה לשון חתימתם, שאם הם הדיינים יכתבו דיין, ואם העדים יכתבו עד:

ועוד יש לדקדק האי חותמין למטה, דמאי קמ"ל באמרו למטה, וכי עדיין לא ידעינן דהחתימה היא למטה, ואא"ב לדברי התוס' אתי שפיר, דקמ"ל דאיכא נמי חתימה למעלה, והיא שמות הדיינים או העדים אשר הם כתובים בתוך התורף, והכי קאמר מאלו השני מיני אנשים הצריכים להיות כתובים בפרוזבול הזה והם הדיינים והעדים, אחד בתורף ואחד בחתימה, שהיא עיקר קיום הפרוזבול, יכולים להיות באותה חתימה איזה מהם שירצה, וממילא יהיו האחרים כתובים בחתימה של מעלה והיא התורף, ולא אותם החתומים למטה, והיינו דקתני למטה, למעוטי למעלה, אבל לפי' רש"י מאי למטה:

ועוד יש להביא ראיה מהירושלמי (ה"ב כט:) דגרסינן התם על משנתנו רבי בא בשם רבנין דתמן, שלשה שדנו ומת אחד מהם חותמין בשנים, ואמר אע"פ שחתמנו בשנים דננו בשלשה, אמר ר' חגיי מתניתין אמר כן, והדיינים חותמין למטה או העדים, ולמדין מדת הדין מפרוזבול, אשכח תני היא מדת הדין למד מפרוזבול, ע"כ. ובשלמא לפי' התוספות יש לפרשו הכי, דמצינו דשרי מתניתין לכתוב הפרוזבול בענין זה, בי דינא הוינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכם כל חוב שיש לי ביד פלוני, ופלוני ופלוני עדים, וחותמים למטה הדיינים, כמו שהעתקתי לשונו לעיל, דנמצא לפי זה שאנו מאמינים לדיינים החתומים מלמטה שהיו העדים הצריכים לאותו ענין, שהרי אין שם חתימת העדים כלל, אלא הדיינים בחתימתם על אותו הפרוזבול מורים לנו שאמת הוא מה שכתוב בו שהיו שם פלוני ופלוני עדים, וכמו כן נאמין לשני הדיינים החתומים בפסק דין שהיו שם שלשה בעת שדנו אותו כפי הדין, אע"פי שאין שם חתימת השלישי כי מת הוא, דומיא דהכא שאין שם חתימת העדים כלל, ואנו מאמינים לדיינים שחתמו אותו פרוזבול שכתוב בו שאף העדים הצריכים לאותו ענין היו שם, אבל לפי' רש"י מה שייכות יש לו האי דהדיינים חותמין למטה וכו' עם אותו הדין דשלשה שדנו, אלא ודאי פי' התוספות הוא עיקר, ובעינן בפרוזבול דיינים ועדים. ואף כי התוספות לא הזכיר מקום הדיינים, כבר הוכחתי לעיל בשם הירושלמי שהוא צריך לכך:

משנה ה

והמאוחר פסול. ומונה משעת הכתב, כן כתב התי"ט בתחילה בשם הירושלמי (ה"ג ל.), ואח"כ דחאו מהלכה, על כי הפוסקים רובם השמיטו הירושלמי זה, ועל כי סלה"ו דסתם מתניתין פליג אהא, ושפסול דפרוזבול הוא כפיסול דשטרות, שאינו טורף אפילו משעת ההלואה ואילך, ועל כי לא מצא התוספתא הזאת המובאת בירושלמי בין התוספתות, ועל כי בבבלי לא מצינו שחילקו חילוק זה, וגם שלא נזכרה ברייתא זאת בבבלי, וסוף דבר על כי הר"ן (שו"ת סי' עז) פסק בפירוש דכיון שלא נכתב כהלכתו אין לו דין שטר, אלו הם תו(כ)[ר]ף ראיותיו ז"ל לדחות הירושלמי הזה. ואני בעניי השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות לדחות מימרא שלימה השנויה בירושלמי ולפסוק הלכתא דלא כותיה, בראיות רעועות בלתי מקובלות, שאם לא מצאה בתוספתא דשביעית אפשר שהמצא תמצא בין התוספתות או ברייתות אחרות, וה' יודע שאילו היו לי הספרים כלם הצריכים לכך, לא הייתי מונע עצמי מלטרוח בטרחא ואתנח לחפש אחריה בחפוש אחר חפוש, לראות אם אמצא מקום מושבם, אבל מה אעשה כי עוונותי גרמו שאני עני וגווע מנוער, שאפי' הספרים אשר אי אפשר מבלעדם לחבר חבור זה לא נמצאו אצלי כי אם בדוחק, אבל אף שיהיה אמת הדבר שלא נמצאת תוספתא זו בשום מקום, מה חטא לנו הירושלמי שלא נשגיח עליו ולא נאמין בו שיהיה תוספתא זו בעולם, הרי מוטב לנו לומר שבטעות נשמטה מן התוספתות, מלומר שבטעות נכתבה עם המשא ומתן שעליה בירושלמי, ואם הפוסקים השמיטוה מה אעשה להם, לא משום זה אמלא לבי לדחות הירושלמי המקובל איש מפי איש מהלכתא, ואדרבא ממנו אקשה לפוסקים זכרונם לברכה למה השמיטוהו, שהרי אף כי לבם פתוח לרוחה כפתחו של אולם, מ"מ לא עדיפא סברתם ז"ל לדחות בדבר קל דברי קבלה אלו, ואילו היה ענין זה תלוי בתיבה אחת או בשנים, ושהם ז"ל ברוחב שכלם הכירו שהוא טעות החרשתי, דטעות כזה אפשר שיפול בספרים, אבל ענין שלם כזה רחוק הוא מרעיוני הרבה שיהיה טעות על כי לא נמצא ענין זה במקום אחר הראוי לו, כ"ש דטעות ההשמטה הוה ורגיל הוא יותר מטעות ההעדפה, וסימניך שב ואל תעשה עדיף:

וגם לדחותו מן הטעם שבבבלי לא מצינו חילוק זה לא נהירא כלל, דכל היכא דלא מצינו בבבלי בפירוש להפך אין לנו כח לדחות הירושלמי, שהרי קי"ל דלעולם ילמד סתום מן המפורש, ולא טוב הדבר לפרש הסתום נגד המפורש, דאפושי פלוגתא לא מפשינן, וכמה דברים יש לנו שהם סתומים בבבלי ואנו עושים הלכה למעשה על פי הירושלמי, וכיוצא בזה כתב הרב ר' דוד כהן בתשובותיו בית ראשונה חדר י"ט ע"ש. והטעם שכתב

לדחות הירושלמי משום דסתם מתניתין היא דלא כותיה, אין לו קיום כלל ועיקר, חדא שאף אם אמת הוא הדבר הזה דסתם משנה חולק על אותו הירושלמי, איך נרים יד לפסוק הלכה מתוך משנתנו הנדחית מהלכה מפי הירושלמי אשר ראה וחקרה ופירשה וחלק עליה, וכי זו היא משנה ראשונה סתמי' הנדחית מהלכה בתלמודא דידן ואין פוצה פה ומצפצף ח"ו לעשות הלכה למעשה כאותה משנה. ועוד דאין הדבר כן דבעל כרחנו צריכים אנו לומר דאף הסתם משנה ס"ל כההיא תוספתא דירושלמי, וכדי שלא תטעה הבט עיניך וראה הירושלמי אשר אני מעתיק, המוקדמים פסולים ר"י אמר פסולים ממש, רשב"ל אומר אינו מונה אלא משעת הכתב, והתני פרוזבול בין מוקדם בין מאוחר כשר ואינו מונה אלא משעת הכתב, אם אומר את כן בשטרות מה בין פרוזבול מה בין שטרי, ע"כ. והנה אנן ידעינן דר"י ס"ל דהלכה כסתם משנה, ואא"ב דסתם משנה נמי הכי ס"ל אתי שפיר, ולא הקשה לו ממתניתין אלא מאותה תוספתא משום דבה הדין מפורש יותר ממתניתין, ואתי שפיר נמי דלא השיב לו ר"ל אנא כסתם משנה ס"ל, דפוסל פרוזבול מאוחר מכל וכל, משא"כ מוקדם בשטרות לפי דעתי דמחמיר אני בפרוזבול יותר מבשטר, וזה הוא החילוק שביניהם, אלא אי אמרת דפיסול דפרוזבול דמתניתין הוא פיסול ממש, איך מקשה לו ר"י לר"ל מן התוספתא, דלפי סברתו דאית ליה דהלכה כסתם משנה היא דלא כהלכתא, ועוד למה לא השיב לו ר"ל לר"י ולדידך מי ניחא מן המשנה הזאת, דלדידיה פיסול דשטרי דמי לפיסול דפרוזבול שהוא פסול מכל וכל, א"כ הוא מה בין שטר לפרוזבול, דהשינוי שהפיסול דשטר הוא במוקדם ופרוזבול הוא במאוחר, אין זה שינוי של חמרא וקולא, כי זה טבע הקנוניא גורם אשר לא נעשה בפרוזבול כי אם ע"י איחור, הפך השטר שאינה נעשת אלא ע"י קדימה, וזו היא נמי סברת ר"י מדהקשה לר"ל מן התוספתא ולא חש לשינוי זה של מוקדם ומאוחר:

ועוד למה לא השיב לו ר"ל אנא כסתם משנה ס"ל, דפוסל בפרוזבול מכל וכל, מה שאין כן בשטר וכמ"ש לעיל:

ואם תאמר דסברא זו להחמיר בפרוזבול יותר מבשטר אינה נכונה, כאשר יראו עיניך מלתא בטעמא בע"ה בסוף דברי, ושמשום הכי ר"ל לא השיב לו הכי, א"כ אפוא צריך אתה להודות דלדידיה דפירוש פסולין דשטרות דמתניתין לקולא, דא"א שיהיה פסול דפרוזבול לחומרא, אלא לפחות דומיא דשטרות הכשרים משע' הכתב לפי דבריו אע"ג דמ"מ קשה מה בין פרוזבול לשטרות:

ומכח סברא זו בלתי נכונה צריכים אנו לומר דאף ר"י ס"ל דפסול דפרוזבול דמתניתין הוא לקולא, אע"ג דלדידיה פיסול דשטרות הוא לחומרא, דאי לא תימא הכי אדאקשא לו

לר"ל מן התוספתא דלפי דבריו לא יהיה הפרש בין הפרוזבול לשטר, ליקשי לו ממתניתין בכח גדול מהתוספתא, שלפי דבריו נמצא שהפרוזבול חמור מן השטר, שהיא סברא בלתי נכונה אפילו לדעת ריש לקיש כמו שכתבתי לעיל, אלא ודאי מדלא הקשה לו הכי שמע מינה דאף הוא סבירא ליה דפיסול דפרוזבול דמתניתין היא לקולא כמפורש בתוספתא, והקשה לו מהתוספת' על כי מפורש בה ענין זה יותר ממתניתין כמ"ש לעיל:

הא קמן דהמשנה והתוספתא ור"י ור"ל כולם כאחד מודים בפיסול דפרוזבול שהוא כשר משעת הכתב, ואם כן הוא לא אלימא סברת הר"ן אשר הסביר ברוחב שכלו הזך לדחות דברי קבלה אלו, ולפסול פרוזבול זה מכל וכל, דהא קי"לן דאף כי לדין יש תשובה אם קבלה היא נקבל, כי גבהו מאד מחשבות רז"ל הקדושים אשר רוח ה' דבר בם ממחשבותינו, וכ"ש שיש לנו בע"ה די השיב על הסברא הזאת:

והוא דגרסינן בגיטין דף ל"ז ע"א, [דבי] רב אשי מסרי מיליהו לאהדדי, ר' יוחנן מסר מיליה לרבי חייא בר אבא, אמר ליה צריכנא מידי אחרינא, א"ל לא צריכת, ע"כ. ופי' רש"י ז"ל מסרי מיליהו בלא כתיבת פרוזבול, אלא כך אמר לחבריה הרי אתם ב"ד וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה, עכ"ל. ופסקו הרמב"ם בפ"ט מה' שמיטה, באמרו תלמידי חכמים שהלוו וכו' מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזמן הזה היא מדבריהם, דבדברים בלבד היא נדחית, ע"כ. הרי מפורש דלא נתקן כתיבת הפרוזבול אלא לבלתי יודעים, דלת"ח היודעים בדבור בעלמא סגי להו:

א"כ אפוא בשלמא בשטרי חוב, כאשר נאמר סברת הר"ן שכיון שנכתב שלא כהלכתו אין לו דין שטר, אתי שפיר לפוסלם מכל וכל ושלא יגבה עמו אפילו משעת הכתב מן הלקוחו', שהרי היא כמלוה על פה שאינה גובה ממשועבדי', (אצל) [אבל] בפרוזבול אף אם נאמר דאין לו דין שטר, מ"מ דברים היו שם בשעה שכתבו אותו, ולמה לא יועילו דבריו לגבות מאותו היום ולמעלה ממ"נ, דהא עיקר הכתיבה לא נתקנה אלא לבלתי יודע, דלא יהיה סבור שאיסור תורה נדחה בדברים בעלמא ויבא להקל בו יותר מן הראוי, אבל באמת בדברים בעלמא נמלט מן האיסור, וא"כ הוא אם הוא ת"ח ויודע ששטר זה אינו שוה כלום, אם נגבה אותו בשביל הדברים לא אתי למטעי, שהרי גם הוא יודע שהדברים מועילים על כי השמטת כספים הוא מדבריהם, ואם אינו ת"ח כמו כן לא ידע ששטר זה הוא פסול מכל וכל, ולעולם יהיה סבור שבשביל השטר אנו מגבים לו ולא בשביל הדברים, על כי ראה שלעולם עשינו לו הפרוזבול ולא סמכנו על דבריו להיות שאין הוא מהת"ח, ושידע זה ולא זה רחוק הוא. ואפשר דהיינו טעמא ממש דהזכיר התנא פיסול בפרוזבול כמו בשטרי חוב, אע"ג דלא דמו, דבשטרי חוב אינו טורף

עמהם, ובפרוזבול גובה משעת הכתב ולמעלה, משום דבאמת אינו גובה עם הפרוזבול מחמת הכשרו משעת הכתב, שהרי הוא כאילו אינו כמ"ש הר"ן, ופסול הוא, אלא מחמת הדברים אנו מניחים אותו שיגבה כמ"ש לעיל:

מחמשה. כלשון הזה העתיק הרמב"ם בחבורו, ואם הוא לאו דווק' בדוחק נוכל לומ' דהוא כנגד מנין הנמצאים שם בעת ההלואה שהם חמשה, המלוה והלוה הסופר והעדים. ורמז רמז לנו דלא ילוה אדם מעותיו בלא עדים, כי הוא צועק ואינו נענה כמשאז"ל (ב"מ עה:), ואם היא מלוה על פה נכנס הערב במקום הסופר:

משנה ו

בעיר. אע"פ שבני העיר הם אמודים בנכסים יותר מיושבי כפרים, ויש לאל ידם להוסיף עוד מעות לממשכו, עד שישאר שדהו חלוטה להם, אפי' הכי כותבין עליו פרוזבול, ולא אמרינן דכשדה שאינה שלו דמי:

בשביעית. אפשר דקמ"ל באמרו בשביעי' דלפעמים צריך לשמט אע"ג דעדין הוא בשביעית, כגון ספק חשיכה דיום אחרון של שביעית, שהוא אור יום ראשון דמוצאי שביעית, שאם בא להחזיר לו החוב אז אינו רשאי לקבלו בתורת פרעון, אלא אמר לו וכו':

שביעית מתחיל בעין ומסיים בויו, שיש למעלה עין רואה הארץ ומלואה שהיא שלו, כי בראה בששה ימים, שבשביל זה אמרו רז"ל (עי' סנהדרין לט.) שגזר הקב"ה על השביעית, ושלכן לא תעבד את האדמה אלא ששה שנים. ועוד העין תרמוז לעין שנה של גלות בבל, שהם כנגד כ"כ שמיטין ויובלות שלא שבתה הארץ, כמ"ש רש"י בתוכחה (ויקרא כו, לה), והויו ירמוז שלא כלו בני יעקב בגלות, על כי ה' לא שינה דבורו דומיא דויו שלא נשתנ' לעולם כמשאז"ל (עי' סנהדרין כב.) בפסוק (שמות כז) ווי העמודים, כדכתיב (מלאכי ג, ו) אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. ועוד דהויו נטלה יעקוב למשכון מאליהו כדי שיבא לבשר את בניו כמ"ש רז"ל (עי' רש"י ויקרא כו, מב) ואז יתקיים והיתה הארץ שבת לה':

סליק מסכת שביעית. אשר היא לבן צאן מרעית:

האל אותך ינצור לך ירעה בטוב מרעית.

אם שדך לא תקצור ביובל ובשביעית: